

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Monikos Puškoriūtės,
V kurso, komercinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu ir jos nevykdymo
teisinės pasekmės**

Vadovė: doc. dr. Vigita Vėbraitė
Recenzentas: doc. dr. Rimantas Simaitis

Vilnius

2017

TURINYS

IVADAS	2
1. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu samprata	6
1.1. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu samprata ir formavimosi prielaidos	6
1.2. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu ir civilinio proceso principų santykis..	9
1.2.1. Santykis su proceso koncentracijos principu	9
1.2.2. Santykis su kooperacijos principu.....	12
1.2.3. Santykis su rungimosi principu.....	14
1.2.4. Šalies rūpestingumas ir dispozityvumo principo ribojimas	16
1.2.5. Santykis su teisėjo vadovavimo procesui principu	18
1.2.6. Draudimo piktnaudžiauti procesu principas.....	20
2. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu realizavimas	24
2.1. Pasirengimo stadijos reikšmė šalies pareigai rūpintis proceso skatinimu	25
2.2. Tinkamas ieškinio ir priešieškinių elementų suformavimas	28
2.3. Atstovavimas šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu kontekste.....	32
3. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo teisinės pasekmės	35
3.1. Sprendimo už akių priėmimas ir peržiūrėjimas.....	35
3.1.1. Sprendimo už akių priėmimas.....	36
3.1.2. Sprendimo už akių peržiūrėjimas.....	40
3.2. Teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus	46
3.2.1. Teismo išaiškinimo pareiga	50
3.2.2. Esminis viso proceso vilkinimas.....	52
3.2. Bauda	54
IŠVADOS.....	57
Šaltinių sąrašas	59
Santrauka	63
Summary.....	64

ĮVADAS

Temos aktualumas. 2002 m. priimant naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą (*toliau tekste* – LR CPK, CPK) ypatingas dėmesys skirtas proceso operatyvumo bei koncentracijos principams, nustatyta, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai¹, t. y. įtvirtinta šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu. Nors nuo LR CPK priėmimo jau praėjo bemaž 15 metų, tačiau poreikis užtikrinti asmens teisę į bylos išnagrinėjimą per kiek įmanoma trumpesnį terminą, o kartu ir su tuo susijusios šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu tinkamą įgyvendinimą, vis dar išlieka aktualus. Pirmiausia dėl to, kad civilinio proceso teisė yra viešosios teisės dalis, todėl būtina užtikrinti, kad dėl privačių asmenų ginčo sukeltas chaosas būtų kuo greičiau pašalintas iš visuomeninės erdvės atkuriant socialinę taiką. Vis dėl to, nors, remiantis Lietuvos teismų 2016 m. statistikos duomenimis, vidutinė civilinių bylų nagrinėjimo pirmos instancijos teisme trukmė yra 1,9 mėn., tačiau net 5083 bylų (*ir, atsižvelgiant į 2013-2016 metų duomenis, šis skaičius turi tendenciją didėti*) nagrinėjimas trunka daugiau kaip metus², kas suponuoja, jog šalys vis dar nepakankamai atsakingai realizuoja pareigą rūpintis proceso skatinimu, jog piliečiai, kurių teisinio išsprusimo lygis laikui bėgant tik didėja, vis dėl to nepajėgia įsisąmoninti pareigą tinkamai elgtis procese. Kad ilga civilinio proceso trukmė yra viena iš aktualiausių problemų ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje iliustruoja ir tai, kad apie 26 proc. visų Europos Žmogaus Teisių Teisme (*toliau tekste* – EŽTT) nagrinėjamų bylų yra dėl asmens teisės į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimas³. Taip pat pažymėtina, kad darbas aktualus ir teisės taikymo klausimais, mat darbe pateikiamas dabar galiojančių LR CPK normų, susijusių su šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu užtikrinimu, bei nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliosiančių LR CPK pakeitimų ir papildymų lyginimas ir vertinimas.

Darbo tikslas – atlikus šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu formavimosi prielaidų ir sampratos, jos įgyvendinimo priemonių bei nevykdymo teisinių pasekmių

¹Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 7 str. 2 d., *Valstybės žinios*, 2002, Nr.36-1340.

²Lietuvos teismų 2016 metų civilinių bylų nagrinėjimo pirmos instancijos teisme ataskaita, [interaktyvus, žiūrėta 2017-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

³KRAMER, Xandra E. *The Structure of Civil Proceedings and Why It Matters: Exploratory Observations on Future ELI-UNIDROIT European Rules of Civil Procedure* [interaktyvus]. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam, 2014 [žiūrėta 2017-04-13]. Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2480052>.

teisinio reguliavimo analizę, įvertinti šios pareigos santykį su konkrečiais civilinio proceso principais, nustatyti šios pareigos įgyvendinimo probleminius aspektus bei už šios pareigos nevykdymą taikomų teisinių pasekmių proporcingumą ir tikslingumą.

Darbo uždaviniai:

1. Išnagrinėjus šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu atsiradimo ir formavimosi prielaidas pateikti šios pareigos sampratą;
2. Įvertinti šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu santykį su civilinio proceso principais;
3. Nustatyti pagrindines šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimo priemones bei aptarti jų įgyvendinimo problemas;
4. Išanalizuoti pagrindines šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo teises pasekmes;
5. Įvertinti pagrindinių šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo teisinių pasekmių taikymo proporcingumą ir tikslingumą.

Darbo objektas – šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu teisinio reguliavimo ir įgyvendinimo probleminiai aspektai.

Tyrimo metodai. Nagrinėjant šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu atsiradimo ir formavimosi prielaidas naudotas istorinis metodas, tuo tarpu siekiant įvertinti šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu realizavimo ir teisinio reguliavimo problematiką naudotas kokybinis teisės aktų ir teismų praktikos bei mokslinės literatūros analizės metodai. Be to, analizuojant šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo pasekmių taikymo teisinį reguliavimą, naudotas Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktų lyginimo metodas. Vertinant nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliosiančių LR CPK pakeitimų ir papildymų perspektyvas šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu atžvilgiu, taip pat naudotas ir teleologinis (įstatymo tikslo) teisės aiškinimo metodas. Konstatuotina ir tai, kad analizuojant šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu santykį su civilinio proceso principais be teisės teorijų lyginamojo metodo, naudotas ir aprašomosios analizės metodas.

Darbo originalumas. Tyrimo konkrečia tema, kurioje šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu analizė būtų grindžiama jos santykio su civilinio proceso principais analize, taip pat aptariant konkrečias įgyvendinimo priemones bei vertinant taikomų teisinių pasekmių proporcingumą ir tikslingumą, nėra. Tiesa, profesorius Vytautas Nekrošius 2004 m. žurnale „Teisė“ publikuotame straipsnyje „Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese“ aptarė šalies pareigos

rūpintis proceso skatinimu sąvoką ir kai kuriuos jos nevykdymo procesinius padarinius Lietuvos, Latvijos ir Estijos civilinio proceso kodeksuose, tačiau iš esmės straipsnis grindžiamas šios pareigos skirtingose Baltijos šalyse įgyvendinimo aspektų lyginamąja analize, be to, aptariant teisinę pareigos nevykdymo pasekmes plačiau neaptariama pozicija dėl baudos skyrimo tik nurodoma, kad tai nėra veiksminga priemonė kovojant su proceso vilkinimo problema. Taip pat profesorius V. Nekrošius pagrindinius šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu bruožus aptarė ir 2002 m. išleistoje knygoje „Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės“, tačiau ši šalies pareiga labiau nagrinėjama koncentruotumo principo įgyvendinimo kontekste, o ne kaip atskira teisinė kategorija. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu santykis su teismo „išaiškinimo pareiga“ aptariama 2016 m. Aurimo Brazdeikio, Vytauto Nekrošiaus, Rimanto Simaičio ir Vigitos Vėbraitės bendrame moksliniame darbe „Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos“. Kaip matyti, daugiausia šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra nagrinėjama konkrečių civilinio proceso principų įgyvendinimo kontekste, tačiau ne kaip atskira teisinė kategorija. Tiesa, profesoriaus V. Nekrošiaus 2004 m. išleistoje publikacijoje pateikiama tam tikra šios pareigos analizė, tačiau ji nagrinėta prieš daugiau nei 10 metų dėl ko aktualu įvertinti kaip ir ar pakito šios pareigos samprata per tiek laiko. Be to, darbas originalus tuo, kad jame analizuojami nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliosiantys LR CPK normų, susijusių su šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu užtikrinimu, pakeitimai ir papildymai.

Svarbiausi šaltiniai. Darbo pagrindą sudaro teisės aktų, teismų praktikos bei mokslinės literatūros naudojimas. Suprantama, svarbiausiais šaltiniais pripažintini, pirmiausia, LR CPK, reglamentuojantis šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimą bei teisinę pasekmę, kurios taikomos šaliai nevykdant šios pareigos ir piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis, bei teismų praktika, aiškinanti kaip ši pareiga turėtų būti iš esmės tinkamai realizuojama ir atskleidžianti šios pareigos įgyvendinimo (jo užtikrinimo) probleminius aspektus. Tuo tarpu iš mokslinės literatūros šaltinių reikšmingiausiais laikytini: 1) Vytauto Nekrošiaus straipsnis „Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese“ (*Teisė*, 2004, t. 51.), kuriame aiškiai išskiriami pagrindiniai šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu bruožai, kurie, iš esmės, lėmė šio darbo antrosios ir trečiosios dalies suformavimą; 2) Vytauto Nekrošiaus knyga „Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės“ (Vilnius: Justitia, 2002), kadangi, visų pirma, joje pateikiama labai išsami koncentracijos principo (kurio dalis yra šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu) analizė, be to knygoje pateikiamos Vokietijos civilinio proceso teisės teoretikų teisės aiškinimai ir

idėjos, susijusios su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu; 3) Aurimo Brazdeikio, Vytauto Nekrošiaus, Rimanto Simaičio ir Vigitos Vėbraitės bendras mokslinis darbas (studija) „Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos“ (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), kuri yra, galima teigti, pati naujausia publikacija analizuojanti civilinio proceso klausimus, tame tarpe ir šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu santykį su asmens teise į bylos išnagrinėjimą per protingą laiką bei koncentracijos, operatyvumo principų svarbą.

1. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu samprata

Vienas iš pagrindinių idėjinių civilinio proceso tikslų yra siekis tinkamai pritaikius civilinio proceso taisyklės atkurti privačių asmenų teisių ir pareigų pusiausvyrą jų sukurtame teisiniame santykiyje. Privačių asmenų teisiniams santykiams būdingas šalių autonomijos arba dispozityvumo principas, leidžiantis asmenims patiems, neperžengiant įstatymo nustatytų ribų, rinktis savo elgesio modelį, atitinkamai nustatantis, kad savo teisių įgyvendinimu šalys privalo rūpintis pačios (lot. *vigilantibus jura scripta sunt*), todėl tik pats teisės turėtojas gali nuspręsti, ar ją ginti ar ne bei kokia gynyba jam reikalinga⁴. Pasirinkus atitinkamą elgesio modelį kuriant ir įgyvendinant teisinį santykį, dispozityvumo principas taip pat realizuojamas ir įgyvendinant pažeistų civilinių teisių gynybą teisminiame procese, pavyzdžiui, formuojant ieškinio reikalavimus ar sprendžiant klausimą dėl atstovo skyrimo. Tačiau, kaip taisyklė, teisę visuomet lydi ir pareiga: priėmus sprendimą perkelti teisinį ginčą į teisminę areną, šalis privalo kartu aktyviai domėtis civilinio proceso eiga, dalyvauti jame. Tai šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu.

1.1. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu samprata ir formavimosi prielaidos

Visumoje šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu suvokiama kaip socialiniam civiliniam procesui būdingo koncentracijos principo dalis, kuri užtikrina greitesnę ir sėkmingesnę teisinio konflikto nagrinėjimą nustatant materialiąją tiesą byloje bei tinkamo proceso vedimo atsakomybės tarp teismo ir šalių padalijimą, kuri realizuojama teismui įgyvendinant išaiškinimo pareigą, o šaliai būnant aktyviai procese ir tinkamai įgyvendinant jai priskirtas procesines pareigas ir suteiktas procesines teises bei nepiktnaudžiaujant jomis, ir už kurios nevykdymą proceso šaliai gali būti taikomos teisinės nevykdymo pasekmės, nes trukdant sėkmingam civilinės bylos nagrinėjimui ne tik pažeidžiamos kitos proceso šalies teisės, bet taip pat yra neigiamai veikiama ir valstybės saugomų interesų apsauga.

Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sąvoka yra germanų, o konkrečiai kalbant, Vokietijos civilinio proceso teisės mokslo produktas. Vokietijos CPK ši pareiga pirmą kartą tiesiogiai įtvirtinta 1976 m., o netiesiogiai ši pareiga egzistavo jau nuo 1942

⁴LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003, p. 182.

m. CPK 529 str.⁵ Lietuvos CPK šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu įtvirtinta 2002 m. 7 str., kuriame nurodoma, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai. Tiesa, nuo 1964 m. iki 2002 m. galiojusiam LTSR CPK 31 str. taip pat buvo galima iš dalies rasti aliuziją į šią pareigą: buvo įtvirtinta nuostata, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai. Vis dėl to, galima būtų teigti, kad ši pareiga kaip tam tikra teisinė kategorija iš esmės susiformavo dar anksčiau, o tiksliau įsitvirtinus koncentracijos principui, su kuriuo ši pareiga tiesiogiai sietina, civiliniame procese, t. y. XIX amžiuje įsigaliojus socialinio civilinio proceso idėjai. Būtent socialinio civilinio proceso mokyklos pradininkas Francas Kleinas koncentracijos principui suteikė savarankiškumo statusą, be kita ko jį tiesiogiai susiedamas su socialine civilinio proceso funkcija, būtinumu kuo greičiau atkurti ginčo pažeistus deramus visuomeninius ir ekonominius santykius⁶. Dėmesys privačių asmenų teisinių santykių ginčo įtakai visuomeninei gerovei yra skiriamasis socialinio civilinio proceso bruožas, nes kitaip nei iki tol vyravusiame liberaliajame civilinio proceso modelyje, socialiniame civiliniame procese nėra vien šalys, o akcentuojama šalių teisinio ginčo ryšys su visuomenės interesų apsauga. Pasak F. Kleino, tai, kad procesas yra viešosios teisės dalis, savaime įpareigoja šalia privačių interesų gynimo rūpintis ir visuomenės interesų užtikrinimu, taigi, iš vienos pusės, visuomenės interesų užtikrinimas, visuomeninio gyvenimo darna, bendros gerovės visuomenėje siekis, materialiosios teisės įgyvendinimas, o iš kitos pusės – privačių teisinių santykių dalyvių autonomija, lemia, kad procesas negali būti vienašalis⁷, t. y. tik susijęs su šalių interesais.

Dar daugiau, formuojantis socialinio civilinio proceso idėjai, sugriežtintos „žaidimo civiliniu procesu“ taisyklės ir išplėstas teismo vaidmuo: šalys, naudodamosi valstybės saugomomis materialinės teisės normomis kuriant tarpusavio teisinius santykius bei proceso teisės normomis ir šalies ekonominius išteklius šiuos teisinius santykius sprendamos, privalo elgtis procese rūpestingai ir prisiimti atsakomybę už bylos vilkinimą bei koncentracijos principo pažeidimus, o aktyvus teismas, vadovaudamas bylos nagrinėjimui, gali įpareigoti šalis pašalinti tam tikrus neaiškumus, pateikti papildomus

⁵NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 73.

⁶LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003, p. 38.

⁷*Ibidem*.

įrodymus, tam tikrais atvejais net išeiti už šalies reikalavimo ribų, remtis tomis aplinkybėmis, kuriomis šalys visiškai nesirėmė arba nors ir rėmėsi, tačiau nesuteikė joms didesnės reikšmės, taip pat atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Teismas įgavo daugiau galių daryti įtaką, kad byla būtų kuo greičiau teisingai išnagrinėta – jis privalo užtikrinti, kad šalys per protingą laiką apsikeistų savo turimais įrodymais, ieškovas suformuotų savo reikalavimus, o atsakovas atsikirtimus⁸.

Žinoma, išaugęs teismo vaidmuo ir šalims tenkančių procesinių pareigų apimtis, liberaliojo civilinio proceso teorijos vertinimu, yra žymus šalių dispozityvumo ir rungimosi principų ribojimas, tačiau verta paminėti, kad socialiniame civilinio proceso modelyje jie išliko, tiesa, jų traktavimas pasikeitė dėl poreikio juos derinti su moderniajam proceso modeliui būdingais specifiniais principais. Pastarojo proceso teorijos kūrėjas F. Kleinas suformavo specialius civilinio proceso tikslus – proceso aiškumas ir prieinamumas, ekonomiškumas ir pigumas, koncentracija (greitumas) ir teisingo sprendimo byloje priėmimas. Socialinis procesas – tai visų šių proceso tikslų harmoningas derinimas ir įgyvendinimas, o vienintelis vertinimo kriterijus, lemiantis vieno ar kito civilinio proceso principo įgyvendinimo apimtį, pagal F. Kleino suformuotą „civilinio proceso principų santykinio realizavimo taisyklę“, gali būti tik principo tikslingumo ir socialinės proceso funkcijos susiejimas į visumą.⁹

Greito ir teisingo, kuo mažiau neigiamą visuomenės interesų apsaugai įtaką turinčio proceso siekis bei poreikis civiliniame procese įtvirtinti koncentracijos principą ir šalies pareigą suteikiamomis teisinėmis priemonėmis skatinti procesą sietinas su noru pagreitinti sprendimų per ilgai trunkančiose civilinėse bylose priėmimą. Pasak socialinio civilinio proceso teorijos kūrėjo Franco Kleino, ilgas procesas trukdo priimti teisingą sprendimą byloje, nes kuo daugiau laiko pračina nuo konflikto atsiradimo iki sprendimo byloje priėmimo, tuo sunkiau nustatyti konfliktą sukėlusias priežastis, įsitikinti vienu ar kitu teiginių teisingumu, pagrįstumu¹⁰. Dėl to šalims keliamas reikalavimas būti rūpestingomis ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, teismui ir priešingai šaliai pateikti savo argumentus bei juos pagrindžiančius įrodymus, tam, kad jau pasirengimo bylos nagrinėjimo metu būtų galutinai suformuoti proceso šalių reikalavimai ir atsikirtimai į juos. Taip pat pažymėtina, kad procesinė medžiaga turi atitikti ne tik laiko bet ir tikslingumo kriterijų, mat perteklinės ir su bylos nagrinėjimu nesusijusios medžiagos

⁸NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 30.

⁹*Ibidem*, p. 37.

¹⁰*Ibidem*, p. 26.

pateikimas lemia ilgesnį jos apdorojimo ir tyrimo laikotarpį bei teisėjo darbo laiko kaštų eikvojimą. Žinoma, tam, kad procesas vyktų sklandžiai ir būtų išvengta vilkinimo, proceso šalis, visų pirma, privalo atvykti į teismo posėdžius, o nesant galimybės to padaryti pačiai, pasirūpinti tinkamu atstovavimu procese. Tai tik keletas pagrindinių šaliai keliamų reikalavimų, kurių vykdymas sietinas su šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimu ir dėl kurių nevykdymo ar netinkamo vykdymo kaltoji šalis gali susidurti su teisinėmis minėtos pareigos nevykdymo pasekmėmis, pavyzdžiui, teismas gali atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, jei šalis be svarbios priežasties jų nepateikė per teismo nustatytą terminą, taip pat jos atžvilgiu gali būti priimamas sprendimas už akių, kai ji neatvyksta į teismo posėdį, o kita šalis reikalauja tokio sprendimo ir pan. Tačiau šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu ir paties koncentracijos principo įsitvirtinimo civiliniame procese kelias nebuvo lengvas, novatoriški gūsliai civiliniame procese nesiderino su klasikinio civilinio proceso idėjomis ir kertiniais principais.

1.2. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu ir civilinio proceso principų santykis

Kaip jau minėta anksčiau, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu nėra savarankiška teisinė kategorija. Ji kartu su teisės išaiškinimo pareiga yra koncentracijos principo dalis, tačiau pažymėtina, kad šios pareigos idėjos iškilimas ir formavimasis turėjo įtakos ir kitiems civilinio proceso principams. Atsižvelgiant į civilinio proceso principų gausą, šiame darbe nagrinėjama ne visų, bet tik su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu labiausiai susijusių principų ir šios pareigos santykis.

1.2.1. Santykis su proceso koncentracijos principu

Analizuojant šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turinį išryškėja du esminiai aspektai – tai greitas procesas ir efektyvus procesas. Šie bruožai, žinoma, visų pirma asocijuojasi su proceso *koncentruotumo principu*. Kaip teisingai pažymėjo Lietuvos apeliacinis teismas civilinėje byloje Nr.2-2074/2013, koncentracijos principo įgyvendinimas yra susijęs ne tik su teismo, bet ir su šalies elgesiu procese: „<…> apeliantas proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principus aiškina vienpusiškai, tik sau palankia linkme, kaip teismo pareigą siekti bylos išnagrinėjimo iš esmės, tačiau šie

principai įtvirtina ir pačios šalies (taigi, ir apelianto) pareigą rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, sąžiningai naudotis priklausančiomis teisėmis¹¹.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra tiesiogiai susijusi su koncentruotumo principo įgyvendinimu ir atsakomybės už tinkamą bylos vedimą padalijimu tarp teismo ir šalių, kadangi tik tuo atveju, jei šalis nuo pat pradžių rūpestingai bylos nagrinėjimo metu teiks savo argumentus ir įrodymus, bus sudaryta reali galimybė išnagrinėti bylą jau per pirmąjį teismo posėdį, išvengta „lašinio“ informacijos pateikimo ir kartu proceso vilkinimo¹². Ieškovo atžvilgiu sąlyga „nuo pat pradžių“ turėtų būti realizuojama dar iki bylos medžiagai patenkant į teismą, t. y. ieškovas kreipdamasis dėl teisminės pažeistų teisių gynybos, jau rengdamas ieškinį, turi aiškiai suformuluoti savo reikalavimus bei pateikti turimus, argumentus pagrindžiančius įrodymus, taip pat įvertinti ir apsispręsti ar nagrinėjant bylą teisme jam reikės kompetencijos turinčio atstovo ar ne ir pan. Tuo tarpu, realiai, atsakovo atveju sąlyga „nuo pat pradžių“ turėtų atitikti tą momentą, kai jis sužino apie tai, kad ieškovas kreipėsi į teismą dėl pažeistų teisių gynybos, t. y. nuo procesinių dokumentų (ieškinio ir jį lydinčių dokumentų kopijų) ir teismo pranešimo, kuriuo nustatytas terminas pateikti atsiliepiamą į pareikštą ieškinį, gavimo momento. Tuo atveju, jei jau pačioje pradžioje bus žinomi visi ieškovo reikalavimai ir atsakovo atsikirtimai į juos bei pateikti visi reikalingi įrodymai, teismas galės tinkamai nustatyti tiesą byloje. Kita vertus, kaip taisyklė, dažniausiai abi proceso šalys laiko save teisiomis ir tik jų teiginiai yra absoliučiai teisingi arba priešingai – kaltoji šalis neretai, nujausdama, kad bus kreipiamasi į teismą, slepiasi ir vengia priimti procesinius dokumentus, tikėdamasi kaip įmanoma daugiau „išlošti“ laiko ir kuo geriau pasiruošti jai nepalankaus sprendimo priėmimo pasekmėms. Tokiu atveju, kai atsakovas vengia pateikti turimą informaciją ir apskritai ignoruoja susidariusią situaciją, teismui tenka atlikti formalų byloje pateiktų įrodymų vertinimą ir nustatoma tik formali, bet ne materialioji tiesa, t. y. priimamas teisingas sprendimas, tačiau tai nereiškia, kad pasiektas abi puses tenkinantis sprendinys. Žinoma, jei šalys į iškilusį ginčą žvelgtų ne vedami principų (tai itin jaučiama bendravimo su vaikais ar vaiko gyvenamosios vietos nustatymo bylose, kai buvę sutuoktiniai prisidengdami vaiko gerovės siekimu tam tikra prasme kovoja dėl savo interesų ir moralinio pasitenkinimo), o atsakingai, atsakovui, susipažinus su ieškinio

¹¹ Lietuvos apeliacinis teismas. 2013 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rekosta“ v. UAB „Kresko“, Nr.2-2074/2013.

¹²NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 74.

reikalavimais ir įvertinus savo argumentus, šalys galėtų bandyti ieškoti kompromiso ir pasiekti abiem pusėm naudingą sprendimą be teismo nagrinėjimo.

Šaliai keliamas rūpestingumo reikalavimas susijęs su dviejų koncentracijos tikslų įgyvendinimu. Visų pirma, siekiant pagreitinti bylos nagrinėjimą, ginčo šalys yra skatinamos kuo anksčiau pateikti reikalingą procesinę medžiagą, tokiu būdu išvengiant šalies manipuliavimo turima informacija ją atskleidžiant po truputį ir taip vilkinant procesą. Antra, įpareigojant proceso šalis atidžiai stebėti bylos nagrinėjimo eigą ir pateikti tik tuos įrodymus, kurie būtini konkrečiai ginčo nagrinėjimo procesinei padėčiai, garantuojama, kad šalys „neapkraus“ bylos turinį visiškai nereikalingais įrodymais, ko pasekoje būtų vilkinamas procesas¹³. Tik įgyvendinus šiuos tikslus ir užtikrinus procesinės medžiagos koncentracijos įgyvendinimą bus sudarytos proceso koncentruotumo principo realizavimo sąlygos, kadangi tik taip galima užtikrinti, kad visos faktinės aplinkybės bus suformuotos jau pasirengimo teismui nagrinėjimui metu¹⁴.

Siekiant tinkamai ir laiku suformuoti faktinių aplinkybių visetą, svarbu, kad šalys būtų ne tik nurodžiusios savo reikalavimus, bet ir pateikusios argumentus pagrindžiančius įrodymus. LR CPK 178 str. nustato, kad šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių įrodinėti nereikia, o remiantis LR CPK 181 str. 2 d. ir 251 str. 2 d., teismas turi teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus ar atmesti prašymą dėl įrodymų išreikalavimo, jei šie įrodymai ar prašymas dėl įrodymų išreikalavimo galėjo būti pateikti anksčiau ir jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą. Toks teisinis proceso šaliai tenkančios įrodinėjimo naštos reglamentavimas skatina pačias šalis rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, laiku ir rūpestingai, atsižvelgiant į procesą eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai. Jei šalis nevykdo arba netinkamai vykdo našta įrodinėti, taip pažeisdama pareigą rūpintis proceso skatinimu, teismas turi teisę imtis tam tikrų procesinių priemonių – atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Taigi, galimos neigiamos procesinės teisinės pasekmės už pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymą ir šalies suinteresuotumas bylos baigtimi verčia šalis proceso įstatymo nustatytais sąlygomis ir terminais įvykdyti įrodinėjimo našta. Tačiau pažymėtina, kad pareiga rūpintis proceso skatinimu paprastai neturi įtakos

¹³BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 30.

¹⁴NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 76.

įrodinėjimo naštos vykdymo turiniui. Dispozityvumo principas lemia, kad pati šalis turi teisę apibrėžti, kokia apimtimi ji vykdys įrodinėjimo našta, ir už šios teisės netinkamą įgyvendinimą procesinės sankcijos netaikomos¹⁵. Kita vertus, įrodymų pateikimą kai kuriais atvejais gali apunkinti sąlyga, kad šaliai šie įrodymai yra neprieinami. Tokiais atvejais šalis savo įrodinėjimo ir rūpinimosi proceso skatinimu pareigą gali realizuoti jau pačioje proceso pradžioje kreipdamasi į teismą su prašymu dėl konkrečių įrodymų išreikalavimu. Tiesa, kai kuriose bylose, ypač tose, kuriuose ginamas viešasis interesas, pats teismas privalo būti aktyvus ir inicijuoti tam tikrų įrodymų išreikalavimą ne tik iš proceso šalių, bet ir iš trečiųjų asmenų. Tai būdinga byloms, kurios nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka arba susijusiomis su valstybės saugomų vertybių apsauga. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (*toliau tekste* – LAT) kasacine tvarka nagrinėdamas skundą civilinėje byloje Nr.3K-7-29/2010¹⁶ dėl pareiškimo pateikto teismui patvirtinti asmeninį testamentą, trūkumų šalinimo ir tvirtinimo tvarkos 2010 m. vasario 12 d. nutartyje konstatavo, kad prašymai dėl asmeninio testamento patvirtinimo nagrinėjami ypatingosios teisenos tvarka, o teismas, nagrinėdamas pareiškimą dėl asmeninio testamento patvirtinimo, privalo būti aktyvus ir, siekdamas visapusiškai išaiškinti bylos aplinkybes, rinkti ir tirti CPK 176-220 straipsniuose nustatyta tvarka visus įrodymus, turinčius reikšmės bylos aplinkybių nustatymui – priklausomai nuo bylos aplinkybių, pripažinęs, kad reikia apklausti pareiškėją, suinteresuotus asmenis ar liudytojus, skirti byloje ekspertizę ir pan. Tuo tarpu LAT 2005 m. gegužės 30 d. nagrinėdamas skundą byloje I. T. v. Šiaulių lopšelis-darželis „Trys nykštukai“ Nr.3K-3-314/2005 dėl grąžinimo į darbą ir vidutinio darbo užmokesčio už priverstinės pravaikštos laiką priteisimo pažymėjo, kad darbo bei kitose bylose, susijusiose su viešojo intereso gynimu, apeliacinės instancijos teismas ne tik turi teisę, bet ir privalo savo iniciatyva išreikalauti naujus įrodymus, kai pateiktų įrodymų nepakanka reikšmingoms bylos aplinkybėms nustatyti.

1.2.2. Santykis su kooperacijos principu

Žinoma, tai, kad proceso šalis yra raginama jau pačioje pradžioje atskleisti visas turimas „kortas“ gali būti vertinama kaip šalies laisvo apsisprendimo pažeidimas ar rungimosi ir dispozityvumo principų ribojimas, tačiau *kooperacijos* arba kitaip *bendradarbiavimo principo* įgyvendinimas kaip tik sukuria sąlygas pasiekti byloje aiškumą bei užtikrinti proceso šalių lygiavertiškumą, t. y. galimybę abiem proceso šalims vienodai stipriai

¹⁵TEREBEIZA, Žilvinas. Įrodinėjimo našta ar pareiga. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, t. 2 (6), p. 309.

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje V. M. v. N. M., R. M., Nr.3K-7-29/2010.

pasireikšti. Be kita ko, kooperacijos principu apibrėžiama pareiga ne tik proceso šalims bendradarbiauti tarpusavyje, tačiau ir jų santykis su teismu, mat šis principas realizuojamas įpareigojant šalis rūpintis proceso skatinimu (LR CPK 7 str.), taip pat įtvirtinant teismo išaiškinimo pareigą (LR CPK 158 str.) ir teisę pasiūlyti šaliai pasirūpinti atstovavimu (LR CPK 161 str.)¹⁷, kai mano tai esant reikalinga siekiant užtikrinti šalių lygias teises galimybes bei kompetentingą gynybą procese. LAT, sprenddamas klausimą civilinėje byloje Nr.3K-3337-421/2016 dėl civilinio proceso principų reikšmės procese, konstatavo, kad kasacinio teismo praktikoje yra išaiškinta, kad, pagal CPK 8 straipsnyje įtvirtintą nuostatą, teismas, bendradarbiaudamas su dalyvaujančiais byloje asmenimis, imasi priemonių, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta; teismas, likdamas nešališkas ir neutralus, nepažeisdamas dispozityvumo, rungimosi, šalių lygiateisiškumo ir kitų proceso principų, vadovauja procesui, vykdo CPK nustatytus procesinius veiksmus; kooperacijos civiliniame procese principas reiškia, kad tiek teismas, tiek šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys privalo bendrai veikti, siekdami CPK 2 str. nustatytų tikslų; šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų bendradarbiavimo su teismu pareiga reiškia, kad šalys privalo sąžiningai naudotis savo procesinėmis teisėmis, rūpestingai ir laiku pateikti teismui įrodymus, kuriais grindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus¹⁸.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu kooperacijos principo įgyvendinimo kontekste suprantama, visų pirma, kaip suformuotų reikalavimų apsiikeitimas – tokiu būdu priešinga šalis sužino, ko siekia kita šalis, ir galimai gali mėginti tartis dėl abipusių nuolaidų priimant abi puses tenkinantį sprendimą (pavyzdžiui, skolos grąžinimo dalimis ar naudojimosi nekilnojamuoju daiktu tarp bendraturčių tvarkos nustatymas). Sėkmingo šalių bendradarbiavimo ir šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu atveju šalių ginčas išsprendžiamas, pavyzdžiui, sudarant taikos sutartį, kurią įstatymo nustatyta tvarka tvirtina teismas. Atsižvelgiant į tai, kad ginčas kyla tarp asmenų, kurie inicijavo teisinio santykio atsiradimą, svarbu, kad šalys suprastų, jog net ir konfliktui persikėlus į teismą dar ne vėlu ginčą baigti taikiai ir bylos nagrinėjimas nėra skirtas vien tik priimti teismo sprendimą. Juk svarbiausia turėtų būti šalių derybų metu pašalinti patį konfliktą ir atkurti socialinę taiką, o ne tik apginti materialiąsias subjektines teises. Dėl šios priežasties teismui suteikiama galimybė pasiūlyti šalims susitaikyti¹⁹. Tiesa, šiuo atveju pažymėtina

¹⁷LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003, p. 207.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2016 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje G. S. v. V. S., E. S., L. M., L. M., A. M., E. P. (E. P.), Nr.3K-3-337-421/2016.

¹⁹VĖBRAITĖ, Vigita. Šalių sutaukymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 2008, t. 69, p. 113.

tai, kad taikinimas įmanomas tik esant pakankamam ir sėkmingam šalių bendradarbiavimui, t. y. realizuojant kooperacijos principą ir šalims aktyviai rūpinantis proceso skatinimu. Kita kooperacijos principo ir šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sąsaja – tai atstovavimas. Kaip minėta, kooperacija tarp teismo ir proceso šalių realizuojama teismui pasiūlius šaliai pasirūpinti atstovavimu procese, kas užtikrintų tinkamą ir kompetentingą teisinę gynybą. Taip pat jei šalis pasirūpina, kad teismo procese ją atstovautų kompetencijos turintis asmuo, preziumuojama, kad šalis taip įgyvendina savo pareigą rūpintis proceso skatinimu, mat, pavyzdžiui, šaliai negalint dėl ligos, užimtumo darbe ar kitų priežasčių atvykti į teismo posėdį, procesas toliau gali vykti, nes procesiniai veiksmai gali būti atliekami esant šalies atstovui.

Tiek šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu, tiek koncentracijos ir kooperacijos principai laikytini socialinio civilinio proceso skiriamaisiais bruožais, kuriais, be kita ko, siekta sąlyginai pakeisti požiūrį į šalių ginčo nagrinėjimą teismuose. Šalis įpareigojant rūpintis proceso skatinimu ir laiku bei tinkamai pateikti teismui nagrinėjimui būtina medžiaga, taip pat raginant šalis bendradarbiauti tarpusavyje ir su teismu, išryškėja kita ginčo nagrinėjimo proceso paskirtis – į procesą žvelgiama ne kaip į tam tikras varžytuves „kurio tiesa didesnė“, o kaip į tam tikras derybas, kurių metu darant abipuses nuolaidas ir dalijantis turima informacija, ne tik apginamos materialiosios subjektinės teisės, bet ir siekiama atkurti socialinę taiką ir šalių teisių bei pareigų pusiausvyrą.

1.2.3. Santykis su rungimosi principu

Šalių vaidmens vizija socialiniame civilinio proceso modelyje skiriasi nuo liberalaus civilinio proceso modelio, kuriame dėmesys skiriamas didesnei šalių veiksmų laisvei ir kuriame teisėjas atlieka tik sąlyginai minimalią rolę. Viena iš tai lemiančių priežasčių, tai klasikinis šalių *rungimosi principo* suvokimas, kuris liberaliajame civilinio proceso modelyje yra vienas iš pagrindinių, išaukštinantis ir prioritetą teikiantis šalių autonomijai: tik ginčo šalys sprendžia kokiais įrodymais ir koku būdu grįsti savo reikalavimus ar atsikirtimus, tik šalys geriausiai žino visas bylos aplinkybes ir todėl geriausiai gali jas įrodyti, be to nesvarbu kiek ilgai truks šis procesas ir ką pavyks abiem šalims įrodyti. Natūralu, kad formuojantis socialiniam civilinio proceso modeliui, kuriame išskyla aktyvaus teismo ir šalių bendradarbiavimo bei pareigos skatinti procesą idėjos, imta priešgyniauti ir teigti, kad inovacijos riboja šalių valią, jų teisę būti išklaustytiems bei

paneigia rungimosi principo esmę²⁰. Vis dėl to, kaip matyti, civilinio proceso reforma „prigijo“. Buvo suvokta, kad jei jau šalys priėmė sprendimą ginčą perkelti į teismą, kuris iš esmės yra vieša institucija, tam tikra prasme atstovaujanti visuomenę, turi elgtis sąžiningai, pagal nustatytas taisykles ir nevilkinti proceso, nes skiriant daug laiko vieno ginčo nagrinėjimui sunaudojami resursai – tiek ekonominiai (pavyzdžiui, išlaidos teisminių dokumentų proceso šalims siuntimui), tiek laiko (kadangi skiriant papildomus teismo posėdžius tos pačios bylos nagrinėjimui, būtina tai suderinti su teisėjo posėdžių grafiku, ko pasėkoje užimamas laiko tarpas, kuris potencialiai galėtų būti skirtas kito ginčo nagrinėjimui), – kurie galėtų būti panaudoti kitų konfliktų nagrinėjimui. Tai, be kita ko, parodo, kad civilinio proceso principai nebūtinai turi būti statiški, priešingai, principai, šiuo atveju rungimosi principas, yra pakankamai dinamiškas, jo turinys gali būti aštrinamas arba švelninamas atsižvelgiant į esamą visuomenės sanklodą ir vyraujančias teises idėjas, kartu nepaneigiant pamatinės principo esmės. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu ir rungimosi principai šiuo atveju neturėtų būti vertinami kaip dvi priešingos teisinės kategorijos, o kaip tik turėtų būti ieškoma jų derėjimo. Visų pirma, tiesa tai, kad šaliai įgyvendinant pareigą rūpintis proceso skatinimu ji yra raginama pateikti tik tą medžiagą, kuri yra tiesiogiai susijusi su konfliktu, kai tuo tarpu rungimosi principo įgyvendinimo atveju šalies pateikiamos medžiagos kiekybė gali ir pranokti kokybiškumo reikalavimus. Galima teigti, kad tokiu būdu mažinamas nekokybiškas šalių „ginklų arsenalas“, tačiau jos nepraranda teisės varžytis naudodamos kokybišką artileriją. Antra, šalys raginamos bendradarbiauti tarpusavyje ir su teismu tam, kad greičiau vyktų procesas, kas iš dalies prieštarauja prigimtinėi rungimosi principo esmei, kur procesas suvokiamas kaip dvikova, tačiau, pavyzdžiui, pasikeisdamos procesine medžiaga ir savo „nepalaužiamais“ argumentais (medžiagos koncentracija) šalys įgyja galimybę tinkamai ir lygiomis galimybės pasiruošti tiek savo, tiek kito dalyvio pozicijai (geriausia kova, kai ji vyksta tarp lygiaverčių varžovų) arba paskatinti kitą šalį greičiau apsispręsti ir prisiimti atsakomybę. Tai gi, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu nepaneigia rungimosi principo, tačiau priverčia jį suvokti kitaip. Trečia, minėta, kad rungimosi principas pagrindinį vaidmenį ginčo nagrinėjime skiria proceso šalims, tuo tarpu teismui tenka tik prižiūrėtojo rolė. Pažymėtina, kad formuojantis socialinio civilinio proceso modeliui teismo reikšmė stipriai išaugo: teismas atsakingas ne tik už teisingo sprendimo priėmimą, bet ir už paties proceso vedimą, teismui suteikta teisė taikyti sankcijas už šalių piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis ir bylos vilkinimą, raginti šalis skatinti procesą

²⁰NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 45.

(pavyzdžiui, teismui suteikta teisė proceso šaliai pasiūlyti pasirūpinti atstovavimu ir pan.). Tačiau, sakykime, Prancūzijos civilinio proceso teisėje išskiriama teismo pareiga gerbti ir skatinti šalių rungimosi principą (Prancūzijos CPK 16 str.). Vadinasi teismas, išlikdamas aktyvus, bet nepriklausomas ir nešališkas, privalo rūpintis, kad abi proceso šalys galėtų tinkamai realizuoti minimą principą, kad jos būtų vertinamos vienodai, be kita ko, abiem proceso šalims turi būti suteikiamos vienodos galimybės susipažinti su proceso medžiaga ir pateikti skundą dėl priimto sprendimo, net jei sprendimas buvo priimtas už akių, nes tik taip galima tinkamai įgyvendinti rungimosi principą²¹. Tiesa, apie sprendimo už akių priėmimą, kaip apie vieną iš šalių pareigos rūpintis proceso skatinimą teisinių pasekmių, bus aptariama kitoje šio darbo dalyje, tačiau kol kas laukia dar vieno civilinio proceso principo ir jo santykio su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu vertinimas.

1.2.4. Šalies rūpestingumas ir dispozityvumo principo ribojimas

Jei rungimosi principas yra aukštinantis šalių autonomiją procese, tai *dispozityvumo principas* yra pagrindas šalių autonomijai, jų veiksmų ir apsisprendimų laisvės garantas. Šio principo esmė yra tai, kad tik pačios šalys sprendžia, kaip naudosis savo procesinėmis teisėmis: kreipsis į teismą dėl teisminės pažeistų teisių gynybos ar ne; kokius reikalavimus, atsikirtimus ir įrodymus pareikšti ir ar apskritai pareikšti; sudaryti taikos sutartį ar ne; atsisakyti pareikšto ieškinio ar ne, ir pan. T. y., procesas nuo pat pradžios iki pabaigos yra išimtinės proceso šalies kompetencijos dalis. Kasacinio teismo praktikoje dėl įrodymų vertinimo pabrėžiama, kad civiliniame procese galiojantis rungimosi principas (CPK 12 str.) lemia tai, kad įrodinėjimo pareiga ir pagrindinis vaidmuo įrodinėjant tenka įrodinėjamų aplinkybių nustatymu suinteresuotoms šalims (CPK 178 str.). Įrodinėti turinčias reikšmės civilinėje byloje aplinkybes (įrodinėjimo dalyką) yra šalių ir kitų dalyvaujančių byloje asmenų ir teisė, ir pareiga. Šias teises ir pareigas minėti asmenys įgyvendina nurodydami teisiškai reikšmingas aplinkybes, rinkdami ir pateikdami teismui įrodymus bei dalyvaudami juos tiriant ir vertinant. Civiliniame procese vyraujantis rungimosi principas (CPK 12 str.) suteikia teisę (kartu – procesinę pareigą) šalims ne tik įrodinėti aplinkybes, kuriomis jos remiasi kaip savo reikalavimų ar

²¹CADIET, Loic. *Introduction to French Civil Justice System and Civil Procedural Law* [interaktyvus]. Kyoto: Ritsumeikan University, 2010 [žiūrėta 2017-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr28/CADIET3.pdf>>.

atsikirtimų pagrindu, bet ir teikti įrodymus, paneigiančius kitos šalies įrodinėjamas aplinkybes²².

Kaip ir rungimosi principo atveju, visuomenėje pradėjus plisti šalių kooperacijos, proceso koncentracijos, šalių pareigos rūpintis proceso skatinimu idėjoms, liberalaus proceso šalininkai prieštaravo šių novacijų įsitvirtinimui, teigdami, kad tai reiškia dispozityvumo principo eliminavimą, nes teismas įgyja teisę reikalauti iš šalių atitinkamo elgesio: gali reikalauti papildyti bylos medžiagą, pasiūlyti atkreipti dėmesį į kitus galimus reikalavimus ar atsikirtimus (pavyzdžiui, nurodyti, kad byloje gali būti remiamasi ieškinio senaties termino praleidimu) ir pan.²³ Be kita ko, teismas, matydamas, kad šalis piktnaudžiauja savo procesinėmis teisėmis ar piktybiškai vilkina procesą (pavyzdžiui, delsdama pateikti tam tikrą bylos nagrinėjimui reikalingą medžiagą), gali taikyti šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo teisinės pasekmės, tokias kaip atsisakymą priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, baudą ar priimti sprendimą už akių, jei šalis apskritai nusprendė ignoruoti ginčo nagrinėjimą ir aktyviai nedalyvauja bylos nagrinėjime. Vis dėl to, klaidinga būtų teigti, kad išaugęs teismo vaidmuo ir atsakomybės paskirstymas tarp teismo ir šalių dėl tinkamo bylos vedimo, kardinaliai sumažino dispozityvumo principo reikšmę civiliniame procese, greičiau jau apibrėžia, kaip jis proporcingai turėtų būti realizuojamas. LR CPK 13 str. įtvirtina nuostatą, kad šalys ir kiti proceso dalyviai turi teisę laisvai disponuoti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis, tačiau tai darydami privalo paisyti įstatymo nustatytos tvarkos ir nepamindami kitų asmenų teisių ir laisvių, ką, tiesą sakant, byloja ir Konstitucijos 28 str. Apie tai, kad dispozityvumo principo ir šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu, kooperacijos bei koncentracijos principų nereikia priešinti, kalba ir Austrijos civilinio proceso teisės tyrėjas H. W. Faschingas, teigdamas, kad aktyvaus teismo uždavinys yra „skatinti, formuluoti ir motyvuoti“, tačiau tik šalys ir niekas kitas sprendžia, kaip jos į tai reaguos. Profesorius V. Nekrošius, pritardamas minėtam H. W. Faschingo teiginiui, papildoma, nurodydamas, kad iš tiesų, jei teismo reikalavimu šalys nepateiks įrodymų, ji tiesiog praras teisę tai padaryti vėliau, tačiau spręsti ar pateikti šiuos įrodymus ar ne, žinant nepateikimo padarinius, yra išimtinė šalies teisė²⁴.

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje N. G. (A. K. teisių perėmėja) v. S. G., V. G., G. (G.) G., M.(M.) G., A. E., L. E., N. K. ir R. P., Nr.3K-3-3-695/2017.

²³ NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 48.

²⁴ *Ibidem*.

1.2.5. Santykis su teisėjo vadovavimo procesui principu

Vis dėl to, jei rungimosi ir dispozityvumo principai reprezentuoja proceso šalių galias ir procesinę padėtį, tai *teisėjo vadovavimo procesui* principas tam tikra prasme išlygina sūpuokles, kurių viename gale privatūs asmenys, o kitame – valstybė ir visuomenės interesai, įtvirtindamas nuostatą, kad šalis yra laisvos savo apsisprendimuose, tačiau įgyvendindamos savo procesines teises jos privalo laikytis įstatyme įtvirtintų proceso taisyklių bei gerbti valstybės saugomas vertybes. Kaip minėta, teismo vaidmuo ir teismui suteiktų galių apimtis padidėjo įsivyravus socialinio civilinio proceso modeliui, kartu formuojantis proceso koncentracijos principo ir šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu idėjai.

Teisės teorijoje išskiriamas šio proceso vertinimas materialiuoju ir formaliuoju (procesiniu) požiūriu. Pirmuoju atveju teismui suteikiamos proceso šalims priskirtinos teisės, t. y. jis įgyja teisę disponuoti ginčo objektu: gali savo iniciatyva pradėti tirti naujas faktines aplinkybes, keisti ieškinio dalyką ar pagrindą bei peržengti ieškovo pareikšto reikalavimo ribas, savo iniciatyva rinkti įrodymus. Kitaip tariant, teisėjas tampa atsakingas ne tik už bylos eigą, bet ir už jos baigtį ir rezultatą²⁵. Tiesa, taip išplečiant teisėjo procesinių teisių ir pareigų turinį, visų pirma, kyla teisėjo šališkumo klausimas, kai siekiant pagrįsti konkrečios šalies konkrečius argumentus ne tik siūloma šaliai pasirūpinti juos pagrindžiančiais įrodymais, tačiau teisėjas turi laisvę pats inicijuoti ir rinkti įrodymus reikalavimo užtikrinimui. Be kita ko, byloje nagrinėtino ginčo pagrindas yra asmenų teisinis santykis, todėl tik joms turėtų būti suteikta teisė disponuoti ginčo objektu, kadangi niekas geriau už proceso šalis nežino ko joms reikia. Kita vertus, toks aktyvus teismo vaidmuo galėtų būti pagrįstai teigiamai vertinamas tais atvejais, kai nagrinėjama byla susijusi su viešojo intereso apsauga. Pavyzdžiui, jei tėvai, reikšdami ieškinį dėl santuokos nutraukimo, nenurodo, kaip bus užtikrinta vaiko teisė bendrauti su tuo iš tėvų, su kuriuo jis gyvens skyriumi, teismas turi pasiūlyti aptarti šį klausimą teismo posėdžio metu, o jei teismas išsiaiškina, kad tėvams bendru sutarimu nepavyksta nustatyti tokią bendravimo tvarką, kuri geriausiai užtikrintų vaiko interesus ir būtų realiai vykdoma, teismas savo iniciatyva sprendžia, kaip bus įgyvendinta vaiko teisė bendrauti su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų (CPK 376 str.). CPK 376 str. įtvirtinta teismo aktyvaus veikimo pareiga šeimos bylose reiškia teismo pareigą, nagrinėjant bylą, siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir teisėti interesai, teisę peržengti pareikštų reikalavimų ribas, taikyti alternatyvų

²⁵LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003, p. 193.

asmens teisių ar teisėtų interesų gynimo būdą (CK 3.183 str. 2 d.) ir specialias laikinasias apsaugos priemones²⁶. Tuo tarpu antruoju, formaliojo (procesinio) vertinimo atveju teisėjo vadovavimas procesui reiškia, kad jis, likdamas nešališkas ir nepriklausomas bei neperžengdamas dispozityvumo, rungimosi, šalių lygiateisiškumo ir kitų proceso principų ribų, kontroliuoja šalių veiksmus procese, siekdamas, kad byla būtų tinkamai ir laiku išnagrinėta. Atsižvelgiant į tai, kad teisėjas šiuo atveju atlieka ne iniciatoriaus, bet kontrolieriaus vaidmenį, praktikoje šis principas vadinamas instruktavimo principu, kuris reiškia, kad teisėjas gali, o tam tikrais atvejais ir privalo, visų pirma, šalis ir kitiems proceso dalyviams nustatyti terminus procesiniams veiksams atlikti, antra, savo iniciatyva skirti ekspertizę, atlikti vietos apžiūrą, įpareigoti šalis pateikti tam tikrus įrodymus bei patikslinti jų pareigą įrodinėti, nurodyti byloje dalyvaujantiems asmenims aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant teisingai išnagrinėti bylą, o įstatymo nustatytais atvejais ir savo iniciatyva rinkti įrodymus, taip pat proceso šalims ir kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti klausimus su tikslu patikslinti ir nustatyti tikruosius jų reikalavimus ir prašymus bei reikalauti jų paaiškinimų, žinoma, vadovauti įrodymų tyrimui ir užtikrinti tvarką teismo posėdyje, o už jos nesilaikymą ir kitus procesinius pažeidimus ir pareigų nevykdymą proceso šalims ir kitiems dalyvaujantiems byloje asmenims taikyti teises pasekmes – sankcijas, taip pat, įgyvendindamas teismo išaiškinimo pareigą, pasiūlyti proceso šaliai ar kitam proceso dalyviui pasirūpinti atstovavimu procese bei kita²⁷. Tad, kaip matyti, formaliojo aptariamo principo vertinimo atveju, teisėjas vadovaudamas procesui nėra atsakingas už proceso šalių pareigų įgyvendinimą, tačiau teikdamas tam tikras nuorodas ir įpareigojant atlikti jas tam tikrus veiksmus užtikrina, kad jo vedamas bylos nagrinėjimas būtų koncentruotas, o proceso šalys tinkamai įgyvendintų joms priskirtą pareigą rūpintis proceso skatinimu, tokiu būdu išlaikydamos teisingo bylos nagrinėjimo atsakomybės paskirstymą tarp teismo ir proceso šalių. Tokį santykį puikiai apibūdžia prof. Aleš Gališ „tris valtyje“ palyginimas – jei jau taip nutiko, kad valtyje atsidūrė trys žmonės (teisėjas, dvi proceso šalys ar jų atstovai), reikia suvokti, kad valtis paprasčiau ir greičiau pasieks tikslą, jei visi trys darbuosis kartu²⁸.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. L. N., Nr.3K-3-16-706/2016.

²⁷ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003, p. 193.

²⁸ GALIŠ, Aleš. A judge's power to disregard late facts and evidence and the goals of civil justice. Iš *Recent trends in economy and efficiency of civil procedure*: 2013 m. gegužės 9-10 d. konferencijos medžiaga, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 105.

Pažymėtina, kad LAT praktikoje pateikiama teisėjo vadovavimo procesui principo samprata artima formaliajam vertinimui, ji grindžiama LR CPK 7-8, 159 ir 179 str. turiniu, konstatuojant, kad šis principas įtvirtina teisėjo pareigą jam, laikantis civilinio proceso principų, užtikrinti bylos eigą, siekiant išspręsti iškilusius klausimus, patikslinti šalių pareigą įrodinėti, nurodyti, kokias aplinkybes būtina nustatyti, kad būtų teisingai išnagrinėta byla, pasiūlyti pateikti įrodymus ir pagrįsti įrodinėjamas aplinkybes, pateikti klausimus šalių pozicijai byloje kylančiais klausimais išsiaiškinti²⁹. Tad šis principas ne tik reiškia jog tik nepriklausomas ir nešališkas teismas priima galutinį sprendimą byloje, tačiau kartu jis įstatymo nustatytais atvejais ir neperžengdamas nešališkumo principo ribų padeda šalims įgyvendinti jų teises, o kartu ir skatina vykdyti pareigą rūpintis proceso skatinimu, kadangi jam suteikta galimybė proceso šalims ir tretiesiems asmenims nustatyti tam tikrus įpareigojimus ir už jų bei priskiriamų procesinių pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą taikyti procesines pasekmes, sankcijas.

1.2.6. Draudimo piktnaudžiauti procesu principas

Galimybė teismui taikyti proceso šalims procesines sankcijas už procesinių pareigų neatlikimą ar netinkamą atlikimą, beje, gali būti vertinama ne tik kaip tam tikra skatinimo vykdyti šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu forma, bet kartu kaip ir atgrasymo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis priemonė, mat, kadangi procese vyrauja dispozityvumo ir rungimosi principai, natūralu, kad būtina užtikrinti, kad šalys elgsis sąžiningai ir nebus *draudimo piktnaudžiauti procesu principo* pažeidimų. „*Male enim nostro jure uti non debemus*“ – neturėtume piktnaudžiauti savo teise, teigė apie 161 m. po Kr. parašytos Gajaus institucijos. Poreikis užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesinėmis taisyklėmis buvo aktualus jau senovės Romos ir viduramžių teisėje, kur šalys galėjo būti įpareigos prisiekti, kad nesiims atitinkamų procesinių veiksmų arba neprašys atidėti teismo posėdžio, siekdamos užvilkti ginčo nagrinėjimą³⁰. Iš to galime daryti išvadą, kad proceso vilkinimo problema nėra naujas reiškinys būdingas tik modernios valstybės civilinio proceso teisei, tačiau ji jau buvo aktuali dar tik beklojant šiandieninės civilinio proceso teisės pamatui. Pareiga nepiktnaudžiauti procesinėmis teisėmis įtvirtinta ir dabar galiojančiame LR CPK 7 str. 2 d. drauge su pareiga rūpintis proceso skatinimu – dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir

²⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje V. M. v. N. M., R. M., Nr.3K-7-29/2010.

³⁰BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 34.

laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai. Abu šie elementai – šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu ir draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis – įtvirtinti straipsnyje, kuris pabrėžia ir akcentuoja proceso koncentracijos principą, todėl jie abu yra būtini siekiant operatyvaus bylos nagrinėjimo. Suprantama, jei šalies elgesys lemia proceso sulėtėjimą, pristabdymą, būtų galima daryti išvadą, kad susiduriama su proceso vilkinimu, tačiau neretai sudėtinga atskirti, kada proceso šalis savo veiksmais siekia užtikrinti proceso tinkamumą, o kada ji sąmoningai, pasinaudodama savo procesinėmis teisėmis, nori vilkinti procesą. Ribą, skiriančią veiksmus, kylančius dėl rūpestingumo, ir kylančius siekiant sukelti papildomas kliūtis procesui, labai neryški.

Siekiant apriboti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis mastą, teismui suteikta galimybė įstatymo nustatyta tvarka taikyti teises pasekmes – baudą. Pavyzdžiui, piktnaudžiauti procesu galima naudojant procesinę nušalinimo teisę ne pagal jos paskirtį, t. y. veikiant prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, įtraukiant teismą į nepagrįstą nuolatinių iš esmės to paties turinio skundų svarstymą, o ne norint pagrįstai nušalinti teisėją, kuris neatitinka nešališkumo reikalavimų ir negali objektyviai išnagrinėti bylos. Jeigu piktnaudžiavimas procesu pasireiškia tokiu būdu, tai teisėjo nušalinimo ir šalies piktnaudžiavimo šia procesine teise klausimai yra tarpusavyje susiję. LAT laikosi pozicijos, kad teisėjas, sprendžiantis CPK 69 str. 1 d. nustatyta tvarka teisėjo nušalinimo klausimą, turi teisę išspręsti ir su nušalinimu susijusį klausimą – dėl baudos už piktnaudžiavimą procesine nušalinimo teise paskyrimo³¹.

Vis dėl to, kaip minėta, sudėtinga nustatyti, kada proceso šalis teikdama teismui pareiškimus ir prašymus (pavyzdžiui, dėl ekspertizės skyrimo) siekia rūpintis procesu, o kada veikia prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Pagal CPK 95 str. baudai dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis paskirti būtini šalies nesąžiningumas ir skundo nepagrįstumas, jį pateikiant teismui, arba sąmoningas veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą. Pagal formuojamą kasacinio teismo praktiką įstatyme nustatytos teisės įgyvendinimas gali būti laikomas piktnaudžiavimu tik išimtiniais atvejais, kai tokia teise akivaizdžiai naudojamosi ne pagal jos paskirtį (LAT 2010 m. kovo 2 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr.3K-3-94/2010; 2013 m. kovo 14 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr.3K-3-146/2013)³².

³¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje pagal A. B. skundą, Nr.3K-3-406/2007.

³² Kauno apygardos teismas. 2016 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „EURASIA LOGISTICS“ v. UAB „MECHEL NEMUNAS“, Nr.e2S-123/260/2016.

Teisės teorijoje, išanalizavus naujausią Lietuvos teismų praktiką, išskiriami šie piktnaudžiavimo bruožai: 1) piktnaudžiavimas yra teisės pažeidimas, t. y. civilinio proceso teisės tiesiogiai draudžiamas elgesys, už kurį numatyta galimybė taikyti teisinę atsakomybę; 2) pasireiškia konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygų pažeidimu; 3) įstatyme nustatytos teisės įgyvendinimas gali būti laikomas piktnaudžiavimu išimtiniais atvejais, kai tokia teise akivaizdžiai naudojamosi ne pagal jos paskirtį (pažymėtina, kad ieškinyje ar kitame procesiniame dokumente išdėstyto prašymo ar reikalavimo nepatenkinimas savaime nepatvirtina piktnaudžiavimo); 4) tai yra toks elgesys, kuris nors ir atrodo teisėtas, tačiau turi paslėptą tikslą³³ (šios ypatybės buvimas lemia komplikuoatą piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis identifikavimą, kadangi teisėje galioja tik principas *ex in jura non oritur jus*– neteisės pagrindu teisė neatsiranda, tuo tarpu šiuo atveju teisės normų pagrindu siekiama neteisėtų veiksmų); 5) ne kiekvienos pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis nesilaikymo atvejis savaime reiškia teisės pažeidimą, galintį sukelti atsakomybės priemonių taikymą; 6) piktnaudžiavimas gali pasireikšti ir neveikimu; 7) piktnaudžiavimas galimas ir pavieniais atvejais ar neveikimu, nėra būtinas sistemingumas ar tęstinė netinkama veika (vis dėl to tenka paminėti, kad sistemiškumas yra itin reikšminga aplinkybė teismui sprendžiant dėl piktnaudžiavimo fakto buvimo); 8) sprendžiant, ar asmuo piktnaudžiauja, privalu įvertinti teismo vaidmenį įgyvendinant procesines teises, nes jų įgyvendinimas galimas tik teismui taikant proceso teisės normas ir dėl šių normų padarytų pažeidimų asmenų veiksmai gali būti nekvalifikuojami kaip piktnaudžiavimas procesu net ir tada, kai jie netinkamai naudojasi savo procesinėmis teisėmis; 9) piktnaudžiavimo subjektais gali būti visi bylos dalyviai, tačiau svarbi yra ta aplinkybė, ar tai darė profesionalus teisininkas ar ne³⁴. Vis dėl to, nurodyti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis skiriamieji bruožai nėra tokie, kurie leistų iš karto nustatyti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, bet kuriuo atveju būtina išsami ir kompetentinga galimo piktnaudžiavimo procesu atvejo analizė, tačiau pirminiais signalais esant šio principo pažeidimui galėtumėme laikyti sistemingą nemotyvuotų ir savitikšlių pareiškimų teismui teikimą bei prašymų dėl papildomų įrodymų, reikalingų procesiniuose dokumentuose nurodytoms aplinkybėms pagrįsti, išreikalavimo, kai pareiškėjas turi galimybę pateikti kitus juos pagrindžiančius įrodymus, ir kurių priėmimas ir svarstymas lemtų nepagrįstą bylos nagrinėjimo vilkinimą. Kasacinis teismas, spręsdamas ginčus dėl ekspertizės skyrimo, ne kartą yra nurodęs, kad ekspertizės

³³BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 36.

³⁴BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 37-38.

skyrimas turi būti pagrįstas ne spėjimu, bet teismo įsitikinimu, jog jos atlikimas yra tikslingas, atsižvelgiant į pagrindinį proceso tikslą – teisingai ir tinkamai išnagrinėti bylą, laikantis proceso koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos ir kitų proceso principų pusiausvyros (CPK 2 str., 7 str. 1 d., 8, 17, 21 str. ir kt.). Dalyvaujantis byloje asmuo, reikalaujamas teismo skirti ekspertizę tam tikram klausimui išsiaiškinti, turi tokį reikalavimą motyvuoti, kuo remiantis tikimasi nustatyti ar paneigti tam tikras byloje reikšmingas aplinkybes. Ekspertizės skyrimas, nepagrindus tikėtinumo jos metu nustatyti byloje reikšmingus duomenis, prieštarauja proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principui (CPK 7 str.). Tokiu atveju, kai prašymas skirti byloje ekspertizę grindžiamas tik spėlionėmis ir abejonėmis, o ne pagrįstu įsitikinimu, kad tam tikrą bylą kilusių klausimų išsiaiškinimui yra būtinos specialios žinios, teismas turi pagrindą prašymo skirti ekspertizę netenkinti³⁵. Šiame kontekste darosi aišku, kad piktnaudžiavimas procesu ne tik prieštarauja koncentracijos ir ekonomiškumo principams, kurių įgyvendinimu procese šalis privalo rūpintis, bet kartu yra nesuderinami su tomis priemonėmis, kurių šalis privalo imtis besirūpindamos proceso skatinimu. Priešingai, atsižvelgiant į draudimo piktnaudžiauti procesu pažeidimo skiriamuosius bruožus galima daryti išvadą, kad tais atvejais, kai šalis sąmoningai nevykdo pareigos rūpintis proceso skatinimu ir manipuliuoja jai suteiktomis teisėmis siekdama nesažiningų tikslų, tai gali būti (ir turėtų būti) vertinama, kaip piktnaudžiavimas procesu. Be kita ko, kaip ir šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo atveju, taip ir piktnaudžiavimo procesu atveju teismas turi diskreciją taikyti proceso dalyviams teisinę pasekmę, atsisakydamas priimti jų procesinių veiksmų įvykdymą ar skirdamas baudą.

Kaip matyti iš aukščiau išdėstyto, šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu nėra savarankiška civilinio proceso teisės dalis. Ji tiesiogiai susijusi su koncentracijos ir kooperacijos principų įgyvendinimu, o šios pareigos susiformavimas ir atsiradimas civiliniame procese lėmė rungimosi ir dispozityvumo principų dinamiškumo atsiskleidimą, kai į šiuos principus ir į patį civilinį procesą pradėta žvelgti ne kaip į privačių asmenų dvikovą, o kaip į socialiai atsakingą konflikto nagrinėjimą, siekiant nustatyti ne formalią, o materialiąją tiesą byloje bei atkurti socialinę taiką ir harmonizuoti proceso šalių teisinius santykius.

³⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje G. K. ir R. K. K. v. A. P., Nr.3K-3365/2014.

2. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu realizavimas

Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turinį sudaro asmens pareiga laiku ir tinkamai pateikti bylai reikšmingą medžiagą (argumentus ir juos pagrindžiančius įrodymus), atvykti ir dalyvauti teismo posėdžiuose, be kita ko, laikytis civilinio proceso taisyklių ir principų bei nepiktnaudžiauti procese, kad būtų išvengta proceso vilkinimo ir kad bylą nagrinėjantis teismas galėtų užtikrinti rūpestingą bylos vedimą ir kaip įmanoma per trumpesnę laiką išspręstų tarp šalių kilusį ginčą. Vokiečių civilinio proceso teisės tyrinėtojas Uwe Kallweit apibendrinamas šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turinį, teigia, kad ši pareigia reiškia, jog kiekviena šalis savo argumentus ir juos pagrindžiančius įrodymus privalo pateikti teismui taip, kaip to reikia rūpestingam proceso vedimui, siekiant, kad byla būtų išnagrinėta per kiek įmanoma trumpą laiką³⁶. Taigi, šalies aktyvi pareiga rūpintis proceso skatinimu sietina su konkrečios medžiagos pateikimu ir jos pateikimu laiku. Tačiau, kokia medžiaga turi būti pateikiama ir kada jos pateikimas atitiks pateikimo laiku sąlygą?

Esminė sąlyga, leidžianti užtikrinti koncentruotą bylos išnagrinėjimą, yra būtinos informacijos (motyvų ir įrodymų) apie ginčo dalyką pateikimas laiku tiek bylą nagrinėjančiam teismui, tiek kitai proceso šaliai (procesu medžiagos koncentracija)³⁷. Būtent proceso medžiagos koncentruotumo sąlygos įgyvendinimas leidžia užtikrinti, kad visos faktinės bylos aplinkybės bus suformuluotos iki bylos nagrinėjimo teismo posėdyje pradžios, be to, koncentruotos medžiagos pateikimu siekiama išvengti perteklinės, nereikalingos informacijos pateikimo, kuri neturi įtakos sprendžiant ginčą. Egzistuoja klaidingas įsitikinimas, kad kuo daugiau įrodymų pateiksi, tuo teisesnis atrodysi, tačiau tai klaidinga rašytinio proceso taisyklės „*Quod non in actis, non est in mundo*“ interpretacija, mat tiesai nustatyti teismui reikalingas neabstrakčių aplinkybių nustatymas, o argumentus patvirtinančių faktų tikslumas ir kokybė „*Argumenta ponderantur non numerantur*“, tuo tarpu itin didelė procesinės medžiagos apimtis yra viena iš priežasčių lemiančių ilgą civilinių bylų nagrinėjimo trukmę, mat šiuo atveju teisėjui tenka susipažinti ir ištirti bei įvertinti aibę dokumentinių įrodymų, kurie, galimai, nėra tiesiogiai net susiję su sprendžiamu ginču ir iš ginčo kylančiomis pasekmėmis.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu sietina su procesinės medžiagos (argumentų, atsikirtimų, paaiškinimų ir kt.) pateikimu laiku, per įstatymo ar teisėjo

³⁶NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 73.

³⁷*Ibidem*, p. 76.

nustatytą terminą. Sakykime, LR CPK 142 str. 1 d. nustatyta, kad atsiliepinimas į pareikštą ieškinį turi būti pateikiamas per teismo nustatytą terminą, kuris yra ne trumpesnis kaip 14 ir ne ilgesnis kaip 30 dienų nuo procesinio dokumento įteikimo momento ir pan. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu pateikiant turimą informaciją tam tikru laiku leidžia išvengti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir „lašinio“ informacijos pateikimo, t. y. šalis netenka galimybės „taupyti kozirio“ teismo nagrinėjimo pabaigai ir tokiu būdu vilkinti teismo proceso, mat su pateiktais įrodymais teismas turi susipažinti ir juos nuodugniai iširti.

Atsižvelgiant į tai, kad šalis netinkamai vykdo pareigos informaciją pateikti laiku, jai gali būti taikomos teisinės pasekmės, pavyzdžiui, teismas gali atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Tai yra ne tik sankcija, bet kartu ir viena iš šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo teisinių pasekmių, kurios bus aptariamoms kitame šios dalies skyriuje. Tuo tarpu prieš tai vertėtų aptarti kelias pagrindines pareigos skatinti procesą realizavimo priemones ir jų įgyvendinimo problematiką bei šios pareigos svarbą pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijai.

2.1. Pasirengimo stadijos reikšmė šalies pareigai rūpintis proceso skatinimu

Pasirengimo bylą nagrinėti teisme stadija yra viena iš labiausiai modifikuotų civilinio proceso stadijų po LR CPK įsigaliojimo 2003 metais. Iki tol buvo mažai suprantama ir įstatymo lygmeniu nebandyta įtvirtinti požiūrio, kad tik nuo to, kaip bus pasirengta bylos teismui nagrinėjimui, ar galutinai bus suformuluoti ieškovo reikalavimai ir atsakovo atsikirtimai, ar laiku teismui bus pateikti ar teismo surinkti byloje tiriami įrodymai, priklausys, ar bus įmanoma bylą išnagrinėti per pirmą teismo posėdį ir kartu per protingą laiką³⁸. Atsižvelgiant į pasirengimo bylą nagrinėti teisme stadijos išpildymo svarbą tolimesniam bylos nagrinėjimui, tinkamas šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu realizavimas bei efektyvus teisėjo vadovavimo procesui principo įgyvendinimas laikytini ypač reikšmingais šiame bylos nagrinėjimo etape.

Visų pirma, pažymėtina, kad šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu apima ir šalies pareigą laiku pateikti visą bylos nagrinėjimui reikalingą medžiagą (atsiliepinimas į ieškinį, nagrinėtinus argumentus ir aplinkybes pagrindžiantys įrodymai bei prašymai dėl įrodymų išreikalavimo ir pan.), taip pat pareigą bendradarbiauti tarpusavyje ir su teismu, pareigą atvykti į paskirtą teismo posėdį, tame tarpe ir parengiamąjį teismo posėdį.

³⁸BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 48, 49.

Procesinės medžiagos pateikimas pasirengimo stadijoje ne tik leidžia proceso šalims įvertinti savo silpnąsias ir stipriąsias puses kitos šalies nurodomų argumentų ir įrodymų kontekste, tačiau ir užtikrina, kad priešinga proceso šalis turės galimybę iki bylos nagrinėjimo posėdyje pradžios susipažinti su visa pateikta medžiaga, ko pasėkoje nebus vilkinamas teismo procesas priimant sprendimą atidėti posėdį dėl kitos šalies teisės pasiruošti bylos nagrinėjimui³⁹.

LR CPK 226 str. reglamentuoja šalių ir trečiųjų asmenų pareigas pasirengimo bylą nagrinėti teisme metu: pasirengimo nagrinėti bylą teisme metu šalys ir tretieji asmenys turi pateikti teismui visus turimus įrodymus bei paaiškinimus, turinčius reikšmės bylai, taip pat nurodyti įrodymus, kurių jie negali pateikti teismui, kartu nurodydami aplinkybes, trukdančias tai padaryti, bei galutinai suformuluoti savo reikalavimus ir atsikirtimus į pareikštus reikalavimus. Tik tuo atveju, jei proceso šalys tinkamai įgyvendins šią pareigą, operatyviai keisis procesiniais dokumentais, jau pasirengimo bylos nagrinėjimui teisme stadijos metu bus galima pilnai suformuluoti visas faktines nagrinėjamo teisinio ginčo aplinkybes. Be to, tik tuo atveju, jei šalys bus aktyvios ir rūpestingos, galutinai suformuos savo reikalavimus ir atsikirtimus, teismas, įvertinęs visas byloje esančias aplinkybes ir matydamas, jog byloje galima sudaryti taikos sutartį gali imtis priemonių šalims sutaikyti (LR CPK 228 str. 1 d.), kas iš esmės lemtų itin spartų ginčo išsprendimą bei realų socialinės taikos tarp proceso šalių atkūrimą minimaliais resursais. Pareigą suteikti teismui galimybę imtis priemonių sutaikyti proceso šalims nustato ir 2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr.2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų („*Mediacijos direktyva*“). Remiantis direktyvos nuostatomis, nors ir nėra nustatyta teismams pareiga pakviesti šalis į mediacijos procesą, tačiau teismas gali, jei mano tai esant tikslinga, atsižvelgiant į byloje nustatytas aplinkybes, pasiūlyti šalims naudotis mediacija arba suteikti jiems informaciją apie tai. Be to, direktyva įpareigoja valstybes nares skatinti taikymo procedūras, kurti tam reikalingą infrastuktūrą ir teisinę bazę⁴⁰.

³⁹ GALIŠ, Aleš. A judge's power to disregard late facts and evidence and the goals of civil justice. Iš *Recent trends in economy and efficiency of civil procedure*: 2016 m. gegužės 9-10 d. konferencijos medžiaga, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 78.

⁴⁰ MANKO, R. *Europeanisation of civil procedure. Towards common minimum standards? In-depth analysis*. [interaktyvus]. European Parliamentary Research Service, 2015 [žiūrėta 2017-04-13]. Prieiga per internetą: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/559499/EPRS_IDA\(2015\)559499_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/559499/EPRS_IDA(2015)559499_EN.pdf)>.

Tiesa, būtina atkreipti dėmesį, kad šiuo metu tiek ieškovas, tiek atsakovas turėtų ieškinyje arba atsiliepime į ieškinį taip pat nurodyti nuomonę dėl taikos sutarties sudarymo galimybių, jei pageidaujama ją pateikti⁴¹.

Taip pat proceso šalies rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimas gali turėti įtakos sprendžiant dėl pasirengimo bylą nagrinėti teisme formos taikymo. Lietuvoje galima rašytinė arba žodinė pasirengimo nagrinėti bylą teisme forma. Vadovaudamasis CPK 225 str. 7 d., teismas, gavęs atsakovo ir trečiųjų asmenų atsiliepimus ar pasibaigus atsiliepimų pateikimo terminams, nustato parengiamojo posėdžio vietą, datą ir laiką bei praneša apie tai dalyvaujantiems byloje asmenims, nuroydamas neatvykimo į parengiamąjį posėdį padarinius, arba nustato, kad pasirengimas nagrinėti bylą teisme vyks pagal paruošiamuosius dokumentus, arba, manydamas, kad papildomi pasirengimo nagrinėti bylą veiksmai nereikalingi, priima nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Taigi ieškinio ir atsiliepimų į ieškinį kokybė, civilinės bylos pobūdis, teisininkų galimybės dalyvauti nagrinėjant bylą, susitaikymo galimybės ginče ir kitos aplinkybės turi lemti, kuri pasirengimo forma bus pasirinkta⁴².

Tuo tarpu jei proceso šalis nevykdo pareigos rūpintis proceso skatinimu, piktnaudžiauja procesinėmis teismas, pasirengimo bylos nagrinėjimo teisme stadija užsitęsia bei nebeatitinka operatyviam procesui keliamų reikalavimų. Viena iš pagrindinių pasirengimo stadijos problemų, deja, yra ta, kad dažnai tiesiog atidedamas parengiamasis teismo posėdis, nes viena iš ginčo šalių negali atvykti į teismą ar pateikia naujų įrodymų ar prašymų, ir tiek teismui, tiek kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims reikia laiko susipažinti su naujais civilinės bylos aspektais. Tokiu būdu parengiamųjų teismo posėdžių realiai vyksta net ne du, o gerokai daugiau⁴³. Atsižvelgiant į tai, kad tai yra tik pirminė proceso stadija, nėra galimybės realiai pritaikyti proceso šalies rūpintis proceso skatinimu nevykdymo teisinių pasekmių – sprendimas už akių negali būti priimtas kol bent viena šalis iki galo nesuformavo savo reikalavimų, o teismo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, net jei jie ir buvo pateikti praleidus nustatytą terminą, bet nepasibaigus šiai stadijai, taikymui nėra dar išpildytos visos sąlygos. Tiesa, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pagrįstai atkreipęs dėmesį, kad bylos šalis, dėl priežasčių, kurių teismas nepripažįsta svarbiomis, neatvykusi į parengiamąjį teismo posėdį nustatytą dieną, prisiima riziką dėl to, kad teismas gali išnagrinėti bylą iš esmės jai nedalyvaujant.

⁴¹BRAZDEIKIS, A., *et. al. Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 50.

⁴²*Ibidem*, p. 49.

⁴³*Ibidem*, p. 50.

Iš teisėjų apklausos matyti, kad teisėjai bando šia teise naudotis, 36 proc. atsakiusių teisėjų teigė, kad daugiau nei 50 proc. civilinių bylų tokia teise iš karto pereiti prie teismo bylos nagrinėjimo naudojami⁴⁴.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą, galima būtų teigti, kad tinkamas šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimas yra būtinas, kad jau pasirengimo bylos nagrinėjimui teisme stadijos metu būtų galutinai suformuoti reikalavimai ir atsikirtimai, taip pat, kad esant galimybei teismas galėtų imtis priemonių proceso šalims sutaikyti. Vis dėl to, dažniau sutinkama situacija, kai proceso šalys nevykdo aptariamų pareigų ir taip iškreipia pasirengimo stadijos esmę, mat šiai dienai nėra iki galo perprasta, kad svarbiausia pasirengimo stadijos metu iki galo suformuluoti ieškovo reikalavimus ir atsakovo atsikirtimus, šalims pateikti ar teismui surinkti byloje reikalingus įrodymus, bandyti šalis sutaikyti. Tada visas civilinės bylos nagrinėjimas pirmojoje instancijoje vyks sklandžiai ir tikriausiai gana sparčiai⁴⁵.

2.2. Tinkamas ieškinio ir priešieškinio elementų suformavimas

Kaip jau minėta, atsakinga proceso šalis, įgyvendindama pareigą rūpintis proceso skatinimu, turėtų nuo pat pradžių rūpestingai pateikti savo argumentus ir įrodymus, tam, kad būtų sudaryta reali galimybė išnagrinėti bylą jau per pirmąjį teismo posėdį, išvengta „lašinio“ informacijos pateikimo ir kartu proceso vilkinimo⁴⁶. Iš to seka, kad šalys yra įpareigojamos dar iki pasirengimo teismui nagrinėjimui pabaigos tinkamai ir galutinai suformuluoti savo reikalavimus ir atsikirtimus bei poziciją procese, pateikti visus turimus, argumentus pagrindžiančius įrodymus. Savaimė suprantama, kad tai atlikti šalys galės tik įgyvendinusios kooperacijos principą ir pasikeitusios procesiniais dokumentais, kuriuose įvardijami jų reikalavimai ir atsikirtimai. Kaip nebūtų keista, būtent jau šioje procesinių dokumentų įteikimo stadijoje susiduriama su pirmosiomis operatyvaus proceso kliūtėmis. Tam, kad būtų užtikrinta civilinio proceso sparta, būtina, kad visi proceso dalyviai būtų aktyvūs: jei procese aktyviai dalyvaus tik viena ginčo šalis ir civilinėje byloje visa esanti medžiaga reprezentuos ir pagrįs tik jos teisėtus veiksmus ir patirtus nuostolius, tai teismas, nagrinėdamas byloje surinktus įrodymus, atliks formalų jų įvertinimą, ko pasekoje bus nustatyta tik formali tiesa, tačiau realiai pats konfliktas nebus išgildintas. Siekiant to išvengti, teismas, jam žinomais ir priešingos šalies nurodytais adresais,

⁴⁴*Ibidem*, p. 52.

⁴⁵*Ibidem*, p. 54.

⁴⁶NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 74.

išsiunčia informaciją šaliai, taip ne tik ją informuodamas apie teisme nagrinėjamą ginčą, tačiau ir netiesiogiai ragindamas įsijungti į procesą ir pateikti savo poziciją. Vis dėl to, neretai menamai (arba išties) kaltoji šalis nenori dalyvauti teisminiuose procesuose, kurių esmė, pavyzdžiui, priteisti iš pastarosios skolą ar iškeldinti iš gyvenamųjų patalpų, slepiasi ir vengia priimti jai skirtų, registruota pašto siunta siunčiamų procesinių dokumentų. Tokiu atveju įstatymas numato alternatyvias procesinių dokumentų įteikimo proceso šalims galimybes. Pirmiausia, proceso skatinimu suinteresuota šalis, remiantis LR CPK 117 str. 1 ir 2 d., gali teikti prašymą teismui, kad ji pati galėtų perduoti procesinius dokumentus priešingai šaliai arba kad procesiniai dokumentai būtų įteikiami per antstolį, mat antstolis be valstybės priskirtų funkcijų atlikimo įstatymo nustatyta tvarka gali teikti ir tam tikras paslaugas, tame tarpe ir perduoti ir įteikti dokumentus Lietuvos Respublikoje esantiems fiziniams ir juridiniams asmenims nesant teismo pavedimo⁴⁷. Vis dėl to, pažymėtina, kad ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse su laiku ir teisėje įsitvirtina ir ekonominę pažangą atspindinčios normos, įskaitant ir tas, kurios leidžia užtikrinti proceso ekonomiško, koncentracijos, operatyvumo principų įgyvendinimą įteikiant procesinius dokumentus moderniai visuomenei priimtinais būdais – galimybė įteikti procesinius dokumentus elektroninio ryšio priemonėmis reglamentuojama LR CPK 122 str. bei 175¹ str. (atsižvelgiant į nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliosiančius šio straipsnio pakeitimus). Tai ne tik užtikrina spartesnę procesinių dokumentų įteikimą bei sudaro sąlygas šalims joms prieinamomis priemonėmis, net ir nesant valstybės teritorijoje, aktyviai dalyvauti procese ypač tai atvejais, kai byla yra elektroninė ir visa informacija apie bylos nagrinėjimo eigą prieinama vos prisijungus prie asmeninės paskyros Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portale (EPP).

Raginimas šalims jau pačioje pradžioje aiškiai, bet konkrečiai ir pagrįstai išdėstyti savo poziciją dar iki bylos nagrinėjimo posėdyje pradžios yra ne tik numanomas, bet ir įtvirtintas įstatymo leidėjo: remiantis LR CPK 141 str. 1 d. ir 143 str. 1 d., ieškovas turi teisę pakeisti ieškinio dalyką arba ieškinio pagrindą, o atsakovas pareikšti ieškovui priešieškinį, kad jis būtų išnagrinėtas kartu su pradiniu ieškiniu, tik iki nutarties skirti bylą nagrinėti teisme priėmimo, mat vėlesnis šių teisių realizavimas yra ribojamas ir įmanomas bei pateisinamas tik tuo atveju, jei atitinkamų procesinių veiksmų būtinumas iškilo vėliau arba jei su tuo sutinka priešinga šalis, arba teismo įsitikinimu tai nesudarys prielaidų proceso vilkinimui. Ir vis dėl to, nors ieškovui keliamas reikalavimas bylos nagrinėjimo ribas apibrėžti jau pačioje proceso pradžioje teismui teikiant ieškinį, suformuluodamas

⁴⁷Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas, 21 str., *Valstybės žinios*, 2002, Nr.53-2042.

jame ieškinio dalyką ir faktinį pagrindą (CPK 135 str.1 d.), tačiau įstatymai (CPK 42 str.1 d.) numato ir tokią dispozityvumo principo išraišką kaip teisės keisti ieškinio pagrindą arba ieškinio dalyką suteikimas ieškoviui po to, kai teismas priima ieškinį (iškelia civilinę bylą). Keisdamas ieškinio pagrindą arba dalyką, kaip ir kreipdamasis su ieškiniu į teismą, ieškovas turi laikytis tam tikrų formaliųjų reikalavimų, nustatytų civilinio proceso normomis. CPK 141 str. 1 d. įtvirtintas ribojimas, kad pakeisti ieškinio dalyką arba ieškinio pagrindą ieškovas turi teisę iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo, laiko atžvilgiu nėra absoliutus. Įstatymų leidžiamas ir vėlesnis ieškinio dalyko arba ieškinio pagrindo pakeitimas, jeigu tokio pakeitimo būtinumas iškilo vėliau arba jeigu yra gautas priešingos šalies sutikimas, arba jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins bylos nagrinėjimo. Bet kuri iš pirmiau nurodytų sąlygų yra pakankama, kad ieškovas galėtų keisti ieškinio pagrindą arba dalyką po civilinės bylos iškėlimo. Aptartu dispozityviosios teisės ribojimu ir ribojimo išimtimis siekiama garantuoti proceso koncentraciją ir ekonomiškumą, skatinti šalis rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu (CPK 7 str.), derinant tai su šalies teise veikti proceso eigą. Tuo tarpu CPK 141 str. 2 d. įtvirtinta taisyklė, kad, pakeitus ieškinio dalyką ar ieškinio pagrindą, netaikomos normos, nustatančios pasirengimą bylos nagrinėjimui, tačiau teismas nustato ne trumpesnę kaip 14 dienų terminą nuo procesinio dokumento įteikimo dienos pasirengti bylos nagrinėjimui. Taip užtikrinami rungimosi ir šalių procesinio lygiateisiškumo principai (CPK 12, 17 str.), suteikiama galimybė kitai proceso šaliai pateikti atsikirtimus į ieškovo reikalavimus bei naujus įrodymus⁴⁸.

Vis dėl to, įstatymo leidėjas, reglamentuodamas ieškovo teisę pakeisti ieškinio dalyką ir pagrindą, nenustatė, kiek kartų ieškovas iki nutarties skirti bylą nagrinėti teisme priėmimo gali modeliuoti ieškinio turinį. Tai reiškia, kad pradinis ieškinio variantas gali būti keičiamas atsižvelgiant į atsakovo pateiktą atsiliepimą, ko pasėkoje pareiškimas, kuriuo patikslintas ieškinys, vėl persiunčiamas atsakovui dėl atsiliepimo pateikimo ir „užsisuka“ tam tikra karuselė, kurioje teismas naudojamas tik kaip šaltinis sukimuisi palaikyti. Siekiant išvengti piktnaudžiavimo teise keisti ieškinį ir potencialaus proceso vilkinimo, profesoriaus V. Nekrošiaus teigimu, pirmininkas prireikus jau pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijos pradžioje turėtų paskirti ieškoviui procesinį terminą galutinai suformuoti ieškinio dalyką ir pagrindą, tuo ribodamas galimybę piktnaudžiauti

⁴⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje A. N. (A. N.) v. UAB „Radiolinija“, Nr.3K-3-64/2011.

procesinėmis teisėmis⁴⁹. LR CPK 141 str. 3 d. įtvirtina teismo teisę atsisakyti tenkinti pareiškimą dėl ieškinio dalyko arba ieškinio pagrindo pakeitimo, jeigu tai užvilkinų bylos nagrinėjimą, o ieškovui buvo paskirtas terminas visiškai suformuluoti ieškinio dalyką ir ieškinio pagrindą ir šis galėjo remtis pareiškime nurodytomis aplinkybėmis. Vis dėl to, kaip jau minėta, tai teismo teisė, bet ne pareiga, be to, nagrinėjant galutinio proceso šalies reikalavimų suformavimo klausimą, verta pažymėti, kad teismas, įgyvendindamas išaiškinimo pareigą bei užtikrindamas tinkamą bylos nagrinėjimą, nustatęs proceso šalių pateikiamų procesinių dokumentų turiniui ir formai keliamų reikalavimų trūkumus, neturėtų atmesti šių dokumentų, o LR CPK 115 str. nustatyta tvarka nustatyti procesinius dokumentus padavusiam dalyviui terminą šiems trūkumams pašalinti. Teismas, įvertinęs konkrečios bylos aplinkybes ir nustatęs, kad ieškinio reikalavimas ar pagrindas yra neaiškus, turi spręsti, ar dėl tokio neaiškumo teismo procesas apskritai negalėtų būti pradėtas, ar neaiškumus būtų galima pašalinti parengiamojo teismo posėdžio metu, taip užtikrinant tiek proceso operatyvumą, tiek efektyvią pažeistų asmens teisių gynimą bei galimybę atsakovui gintis nuo pareikšto ieškinio. Turi būti įvertintas neaiškumų pobūdis, jų kiekis, apimtis, reikšmė ir pan. aplinkybės⁵⁰.

Taigi, tik tuo atveju, jei šalis procese elgsis atsakingai ir rūpestingai bei tinkamai ir laiku suformuluos savo poziciją, pateiks teismui savo argumentus ir juos pagrindžiančius įrodymus, bus galimybė, kad teismas jau per pirmąjį bylos nagrinėjimo posėdį išnagrinės bylą iš esmės ir bus atkurta teisinė proceso šalių interesų pusiausvyra, o jei šalis nevykdys pareigos rūpintis proceso skatinimu ir nesivadovaus proceso koncentracijos principu, tai vėliau gali prarasti galimybę atlikti konkrečius procesinius veiksmus, jei teismas laikys, kad jie privalėjo būti atlikti anksčiau ir nėra jokio teisinio pagrindo atnaujinti šių procesinių veiksmų atlikimo galimybes. Žinoma, tam tikrais atvejais šalis, dėl teisinių žinių neturėjimo ar ligos bei kitų specifinių aplinkybių, neturi galimybės laiku pateikti tinkamai suformuluotų procesinių dokumentų, tokių kaip priešieškinis, tačiau tai nėra pagrindas vengti proceso apskritai ir visko palikti spręsti teismo nuožiūrai, juolab, kad ieškinio ir priešieškinio dalyko ir pagrindo suformulavimui galima pasitelkti kompetentingo ir kvalifikuoto atstovo pagalbą ir taip realizuojant šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu patikint savo teisėtą interesų gynimą profesionaliam atstovui (kitais

⁴⁹NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 46.

⁵⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje I. V. ir B. V. v. Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius, Nr.3K-3-372/2013.

atvejais, žinoma, gali būti ir įstatyminiai atstovai, kurie turi pakankamai kompetencijos atstovauti kito asmens interesus).

2.3. Atstovavimas šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu kontekste

Civilinės bylos teisme nagrinėjimo pagrindas – tai dviejų ar daugiau asmenų interesų konfliktas, todėl būtent šie asmenys, teisme įgiję ieškovo ir atsakovo statusą, turi būti aktyvūs tam, kad būtų nustatyta materialioji tiesa byloje. Pareiga būti aktyviam ir rūpestingam bei domėtis bylos nagrinėjimo eiga, be kita ko, apima ir pareigą atvykti į žodinio bylos nagrinėjimo posėdžius ir betarpiškai pateikti savo įrodymus ir išreikšti savo poziciją dėl byloje sprendžiamo teisinio konflikto aplinkybių. Tačiau ne visada proceso šalys turi galimybę dalyvauti bylos nagrinėjime ir atvykti į teismo posėdžius arba tinkamai ginti savo teisėtus interesus.

Remiantis LR CPK 246 str., šalies neatvykimas į teismo posėdį dėl ligos, atostogų, komandiruočių ir kitoks užimtumas nelaikomas pagrįstu svarbiomis priežastimis. Tokia įstatymo leidėjo pozicija, tikėtina, buvo suformuluota atsižvelgiant į šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turinį: jeigu šalis serga arba ji turi išvykti į komandiruotę ar atostogų, jai niekas netrukdo pasirūpinti jos tinkamu atstovavimu byloje⁵¹. Šiuo atveju atstovo dalyvavimas procese yra sietinas ne tik su proceso dalyvio teise pasirinkti, kad jo byla būtų vedama per atstovą, o ir su aktyvia pareiga, kuri turi įtakos proceso operatyvumo ir koncentracijos principo realizavimui, t. y. proceso skatinimui. Būtent kompetentingo atstovo dalyvavimas procese užtikrina proceso tęstinumą tais atvejais, kai pats atstovaujamas negali tinkamai išreikšti savo pozicijos ar atvykti į teismo paskirtą posėdį. Atstovui, taip pat, kaip ir proceso šaliai, kurią jis atstovauja, taikomos tos pačios LR CPK 246 str. nustatytos taisyklės ir neatvykimo į posėdį pasekmės bei papildomai nurodoma, kad atstovo užimtumas kitose bylose taip pat nelaikoma pakankama priežastimi neatvykti į teismo posėdį. Be viso to, žinoma, profesionaliam atstovui (advokatui ar advokato padėjėjui) taikomi su jo profesija susiję rūpestingumo ir konfidencialumo reikalavimai ir finansiniai išpareigojimai asmeniui, kuris į jį kreipėsi, nes kitaip nei kuratoriaus skyrimo atveju, profesionalų atstovą ir proceso šalį, dažniausiai, sieja materialūs teisiniai santykiai, kurių pagrindas – atstovavimo sutartis. Vis dėl to, tam tikrais atvejais tam tikras atstovas procese gali atsirasti ir be atstovaujamojo valios išraiškos.

⁵¹NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 78.

Kuratorius civiliniame procese gali atsirasti dar iki pasirengiant nagrinėti bylą teismo posėdyje, kai iškyla pagrindinių procesinių dokumentų (pavyzdžiui, ieškinio ar šaukimo atvykti į teismo posėdį) įteikimo klausimas, kadangi kuratoriaus instituto įtvirtinimas civiliniame procese leidžia suderinti greito ir tinkamo proceso principus bei pagal galimybes, bent jau įteikiant pačius svarbiausius procesinius dokumentus, išvengti įteikimo viešai paskelbiant, kuris gali būti vertinamas tik kaip tinkamo įteikimo iliuzija⁵². Šitoks civilinio proceso operatyvumo ir tinkamumo įgyvendinimo būdas be abejo yra sietinas su šalies siekiu skatinti procesą, mat, remiantis LR CPK 39 str., tik esant priešingos šalies, kuri siekia atlikti tam tikrus procesinius veiksmus, prašymu gali būti pradėta kuratoriaus skyrimo procedūra,

Atsižvelgiant į tai, kad kuratoriaus paskyrimas užtikrina, kad būtų bent iš dalies atstovaujami vienos iš šalių interesai (ar bent iš dalies apsaugoti), kuratoriaus paskyrimas artimas atstovavimo institutui, tačiau kuratoriaus atsiradimą lemia priešingos šalies iniciatyva rūpintis proceso skatinimu ir dėl priešingos šalies teisių ir pareigų turinio įgyvendinimo, tuo tarpu atstovas procese atsiranda tos šalies iniciatyva, kurios teisės turi būti ginamos.

Atstovavimo institutas taip pat gali būti suprantamas ne tik, kaip šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu realizavimo forma, bet ir kaip tam tikras teismo ir proceso šalių kooperacijos principo įgyvendinimo rezultatas, mat tam tikrais atvejais teismas gali proceso šalims pasiūlyti pasirūpinti atstovavimu. LAT nutartyje Nr.3K-3-42/2014 dėl apeliacinio teismo sprendimo peržiūrėjimo byloje dėl skolos priteisimo iš A. S. ieškovui UAB „General Financing“, konstatavo, kad nors civiliniame procese dominuoja dispozityvumo principas, pagal kurį šalys turi teisę laisvai naudotis savo materialinėmis ir procesinėmis teisėmis, pačios veikti proceso eigą, o teismo iniciatyva galima tik tokiu mastu, kiek tai nepažeidžia dispozityvumo principo, tačiau esant tam tikroms sąlygoms, pavyzdžiui, kai svarbu užtikrinti realią šalių lygybę procese, kai faktiškai jų galimybės nėra lygios (dėl amžiaus, išsimokslinimo, sveikatos), arba tais atvejais, kai nagrinėjama byla susijusi su viešojo intereso apsauga, teismas, įgyvendindamas teisingumo, sąžiningumo, proceso greitumo ir tinkamo bylos nagrinėjimo principus, turi pareigą būti aktyvus bei LR CPK 161 str. nustatyta tvarka pasiūlyti silpnesnei proceso šaliai pasirūpinti, jog jai būtų atstovaujama procese, be kita ko išaiškinti galimybę įstatymo nustatyta tvarka kreiptis dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, o paskirti atstovai, įgyvendindami kooperacijos civiliniame procese principą, taip pat padeda teismui priimti

⁵²VĖLYVIS, S.; VIŠINSKIS, V.; ŽALĖNIENĖ, I. Kuratoriaus dalyvavimas civiliniame procese (kai kurie teoriniai ir praktiniai aspektai). *Jurisprudencija, Mokslo darbai*, 2007, t. 3 (93), p. 8.

teisingą ir pagrįstą sprendimą byloje. Dėl to atstovavimas laikomas viena iš teisės į tinkamą procesą garantijų.

Vis dėl to, kaip minėta, civiliniame procese dominuoja dispozityvumo principas, kuris suteikia proceso šalims elgesio modelio pasirinkimo laisvę, įskaitant ir teisę pasirinkti ar savo teisėtus interesus ginti teisme pačiam ar pasirūpinti kompetentinga kvalifikuoto teisininko pagalba. Tad net teismui siekiant kooperuoti su proceso šalimis ir užtikrinti lygiateisiškumo principo įgyvendinimą, tik nuo pačios šalies ir jos siekio rūpintis proceso skatinimu priklausys kokį elgesio variantą ji pasirinks.

3. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo teisinės pasekmės

Tinkamai ar ne šalys vykdo šią savo pareigą, galutinai įvertina teismas. Pripažinęs, kad kuri nors ginčo šalis pažeidė šią pareigą, teismas turi teisę imtis tam tikrų procesinių priemonių – atsisakyti priimti šalių pateiktus įrodymus, priimti sprendimą už akių ar tam tikrais atvejais konstatavęs šalies piktnaudžiavimą procesu, skirti šaliai baudą arba nukrypti nuo bendrųjų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo šalims taisyklių⁵³. Profesorius V. Nekrošius, nagrinėdamas šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese įgyvendinimo ribas, išskiria du pagrindinius šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo padarinius, kitaip tariant priemones, skatinančias šalį vykdyti šią pareigą. Tai sprendimo priėmimas už akių ir teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus⁵⁴. Su šių dviejų nevykdymo pasekmių išskyrimu nėra pagrindo nesutikti. Tačiau be paminėtų sprendimo priėmimo už akių ir teismo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, dėmesys turėtų būti skiriamas ir dar vienai teisei priemonei – baudai, kuri, be kita ko, ne tik atlieka sankcijos funkciją, bet kartu ir įgyvendina tam tikrą prevenciją, skatinančią šalį elgtis atsakingai ir sąžiningai. Toliau šioje dalyje nagrinėjamas būtent šių trijų teisinių kategorijų reikšmė šaliai netinkamai vykdant arba apskritai nevykdant pareigos rūpintis proceso skatinimu, taip pat sukeltamų teisinių pasekmių proporcingumas ir taikomų priemonių (sankcijų) tikslingumas.

3.1. Sprendimo už akių priėmimas ir peržiūrėjimas

LR CPK 285 str. įtvirtina nuostatą, kad jei į parengiamąjį ar teismo posėdį neatvyksta viena iš šalių, kuriai tinkamai pranešta apie posėdžio laiką ir vietą, ir iš jos negautas pareiškimas nagrinėti bylą jai nedalyvaujant, o atvykusi šalis prašo priimti sprendimą už akių, taip pat kai šalis per nustatytą terminą nepateikia atsiliepimo į ieškinį, paruošiamojo dokumento ir kita šalis savo atsiliepime į ieškinį ar paruošiamajame dokumente praše priimti sprendimą už akių, teismas priima sprendimą už akių. Sprendimas už akių savo esme yra procesinė priemonė, drausminanti bei sukelianti neigiamas pasekmes pasyviai besielgiančiai ar piktnaudžiaujančiai procesu šaliai: tokio sprendimo priėmimo atveju atliekamas tik formalus įrodymų vertinimas (CPK 285 str. 2 d.), o šalis, dėl kurios

⁵³BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 30.

⁵⁴NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 74.

priimtas sprendimas, neturi galimybės naudotis apeliacijos bei kasacijos teisėmis ir, tik esant tam tikroms sąlygoms, gali prašyti sprendimo už akių peržiūrėjimo (CPK 285 str. 5 d., 287 str.)⁵⁵.

Sprendimo už akių priėmimo institutas aiškintinas atsižvelgiant į CPK įtvirtintus proceso koncentracijos bei ekonomiškumo principus, reiškiančius, jog teismas imasi CPK nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias procesui vilkinti, ir siekia, kad byla būtų išnagrinėta teismo viename posėdyje, jeigu tai nekenkia tinkamai išnagrinėti bylą, taip pat kad įsiteisėjęs teismo sprendimas būtų įvykdytas per įmanomai trumpesnę laiką ir kuo ekonomiškiau (CPK 7 str. 1 d. (2002 m. vasario 28 d. redakcija)), kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai (CPK 7 str. 2 d. (2002 m. vasario 28 d. redakcija)). Taigi sprendimo už akių priėmimo institutu siekiama sudaryti teisinę prielaidą civiliniame procese įgyvendinti *inter alia* ekonomiškumo ir koncentracijos principus⁵⁶.

3.1.1. Sprendimo už akių priėmimas

Įvertinus LR CPK 285 str. teisės normos turinį yra akivaizdu, kad toks sprendimas priimamas būtent tais atvejais, kai šalis nevykdo pareigos rūpintis proceso skatinimu, t. y. tai yra šios pareigos nevykdymo teisiniai padariniai. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad sprendimas už akių galimas abiejų proceso šalių atžvilgiu – tiek ieškovo, tiek atsakovo. Toks teisinis reguliavimas atspindi proceso lygiateisiškumo principą, kurio esmė, kad nė viena proceso šalis nebūtų privilegijuota ir nepriklausomai nuo to, kad procesas teisme prasideda ieškovo iniciatyva, šiam pateikus ieškinį, jis turi pareigą ir toliau būti procese aktyvus. Sprendimo už akių instituto taikymas ieškovo ir atsakovo atžvilgiu taip pat įtvirtintas ir 1877 m. priimtame ir 1879 m. įsigaliojusiame Vokietijos CPK (*vok. Zivilprozessordnung, ZPO*) (CPK 330 str. reglamentuojamas sprendimo už akių priėmimas ieškovo atžvilgiu „*Versäumnisurteil gegen den Kläger*“, o CPK 331 str. – sprendimas už akių atsakovo atžvilgiu „*Versäumnisurteil gegen den Beklagten*“), kuriame nustatyta, kad esant šalies pareiškimui teismas gali priimti sprendimą už akių jei priešinga šalis neatvyksta į teismo posėdį, o priimant sprendimą už akių atsakovo atžvilgiu nurodoma, jog preziumuojama, kad šiam yra žinomi ieškovo išdėstyti argumentai. Vis dėl

⁵⁵ Lietuvos apeliacinis teismas. 2013 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rekosta“ v. UAB „Kresko“, Nr.2-2074/2013.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Nr.35/03-11/06.

to, ne visose šalyse sprendimas už akių yra vienodai reglamentuojamas. Tai buvo nustatyta ir EŽTT byloje *Agency v Seramico Investments* Nr.C-619/10, kurioje buvo nagrinėjimas ginčas dėl to, ar teisėtas Latvijos teismo atsisakymas vykdyti sprendimą už akių, kurį priėmė Anglijos teismas, vadovaudamasis Reglamento Briuselis I 34(1) str. Byloje buvo sprendžiama ar toks teismo sprendimas, kuris priimamas neišnagrinėjus ginčo iš esmės ir remiamasi tik ieškinio medžiaga, yra suderinamas su Europos Sąjungos Chartijos 47 str. įtvirtinta asmens teise į teisingą bylos nagrinėjimą. Teismas sutiko su Anglijos argumentu, kad būtina užtikrinti greitą, efektyvą ir ekonomišką procesą, pažymėjo, kad šios teisės ir teisingo proceso ribojimas, dalyje dėl sprendimo motyvavimo, galimas. Tačiau ankstesniuose sprendimuose buvo konstatavęs, kad teismas turi teisę atskirose bylose nustatyti ar apribojimai, kurie taikomi pagal Anglijos proceso sistemą nėra akivaizdžiai neproporcingi siekiamam tikslui. Teismai turėtų atsisakyti vykdyti sprendimą už akių tuo atveju, jei, įvertinus visas bylos aplinkybes, būtų nustatyta, kad tokio sprendimo priėmimas būtų neproporcingas atsakovo teisei į teisingą bylos nagrinėjimą, nesuteikiant jam teisės pateikti skundą dėl sprendimo už akių jo atžvilgiu priėmimo. Kitaip tariant, sprendimo už akių priėmimas, neišnagrinėjus, aplinkybių ir įrodymų, kuriais grindžiamas ieškinys, yra visiškai nesuderinama su asmens teise į teisingą bylos nagrinėjimą⁵⁷.

Dėl to, įtvirtinant sprendimo už akių institutą įstatymo leidėjui teko atsakomybė užtikrinti šio instituto derėjimą su civilinio proceso principais, tame tarpe ir asmens teisės į teisingą procesą bei teisės būti išklaustyti principus. Dėl šios priežasties įstatymų leidėjas, įtvirtindamas tokią procesinę sankciją, nustatė tam tikras ribas. Visų pirma, įtvirtinant sprendimo už akių priėmimo institutą, LR CPK 285 str. 2 d. nustatyta, kad toks sprendimas dėl neatvykusio ar procesinio dokumento nepateikusio atsakovo gali būti priimtas tik dėl tų ieškinio reikalavimų ir jį pagrindžiančių aplinkybių, apie kuriuos atsakovui buvo pranešta CPK nustatyta tvarka. Antra, remiantis LR CPK 285 str. 3 d., priimdamas sprendimą už akių būtinas tam tikrų sąlygų tenkinimas: 1) šaliai, kurios atžvilgiu priimamas sprendimas už akių, privalo būti tinkamai pranešta apie posėdžio laiką ir vietą bei tinkamai įteikti procesiniai dokumentai, kuriuose nurodyta per nustatytus terminus pateikti atsiliepimą į ieškinį ar kitą paruošiamąjį dokumentą; 2) proceso šalis neatvyko į teismo posėdį ar neatliko kitų teismo nustatytų įpareigojimų dėl priežasčių,

⁵⁷ KRAMER, Xandra E. *The Structure of Civil Proceedings and Why It Matters: Exploratory Observations on Future ELI-UNIDROIT European Rules of Civil Procedure* [interaktyvus]. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam, 2014 [žiūrėta 2017-04-13]. Prieiga per internetą: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2480052>.

kurios teismo pripažintinos nesvarbiomis; 3) proceso šalies atstovas tinkamai informuotas apie tų reikalavimų dalį dėl kurių dalies įmanoma priimti sprendimą už akių. Tačiau analizuojant aplinkybes, kurioms esant teismas gali priimti sprendimą už akių, pirmiausia kyla klausimas kokios neatvykimo ir procesinių veiksmų neatlikimo priežastys pripažintinos svarbiomis ir kurios ne. LR CPK nėra pateikta jokio tokias priežastis kvalifikuojančio sąrašo (kitaip nei pavyzdžiui LR BPK 37 str. 1 d., kuriame pateikiamas baigtinis svarbių asmens nedalyvavimo baudžiamajame procese priežasčių sąrašas), todėl peršasi išvada, kad tai priklauso nuo bylą nagrinėjančio teisėjo vidinio įsitikinimo. Tiesa, LR CPK 246 str. nustato, kad neatvykimas dėl ligos, atostogų, komandiruočių, šalies atstovo užimtumo kitose bylose paprastai nelaikomi svarbiomis priežastimis, tačiau ir šiuo atveju toks teisinis išpildymas nėra absoliutus, kadangi iš pačios normos seka, kad net ir tokios aplinkybės, kurios įprastai pripažintinos nesvarbiomis, tam tikrais atvejais gali būti pripažintos esminėmis. Vis dėl to, toks teisinis reglamentavimas, be kita ko, turėtų skatinti šalis, kitus byloje dalyvaujančius asmenis rūpintis proceso eiga, veikti, kad bylą būtų išnagrinėta greičiau, nevilkinti proceso. Kasacinio teismo yra išaiškinta, kad įstatymo nuostata, jog išvardytos priežastys paprastai nelaikomos svarbiomis, reiškia tai, jog įvertinti nurodytas priežastis kitaip, t. y. pripažinti jas svarbiomis, teismas gali tik nustatęs tam tikras konkrečiu atveju išskirtines aplinkybes. Be to, teismas turi įvertinti, ar patenkinus prašymą atidėti bylos nagrinėjimą nebus pažeisti proceso operatyvumo ir koncentruotumo, draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis principai⁵⁸.

Nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliojančioje 246 str. redakcijoje keičiasi straipsnio dalis reglamentuojanti neatvykimo dėl svarbių priežasčių vertinimą. Remiantis nauja straipsnio redakcija, bylos nagrinėjimas gali būti atidėtas ieškovo (atsakovo) ar jo atstovo prašymu, jeigu ieškovas (atsakovas) ar jo atstovas iki teismo posėdžio pradžios pateikia dokumentus, pateisinančius savo neatvykimą, ir teismas neatvykimo priežastis pripažįsta svarbiomis. Neatvykimo priežasčių svarbą įvertina teismas, atsižvelgdamas į bylos nagrinėjimo stadiją, proceso šalies ir jo atstovo ankstesnę procesinę elgesį ir kitas svarbias aplinkybes⁵⁹. Galime sakyti, kad tokia teisės normos modifikacija leido pašalinti perteklinį vertinimo kriterijų, kuris iš esmės neturėjo konkretumo, be to įtvirtinama nuostata, kad priežasčių vertinimas yra teismo diskrecijoje bei teisėjo vaidmens vadovaujant procesui realizavimo forma. Kita vertus, sunku pasakyti, kokią įtaką toks

⁵⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2015 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje E. K. v. AB SEB bankas, Nr.3K-3-147-701/2015.

⁵⁹Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas, 37 str., *Teisės aktų registras*, 2016-11-17 (įsigalioja nuo 2017-07-01), Nr.26956.

normos traktavimas turės šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimui. Suprantama, visų pirma išliko įstatymo nustatytas imperatyvas, kad sprendimo už akių priėmimas negalimas tais atvejais, kai šalies neatvykimo į teismo posėdį priežastys yra pripažintinos svarbiomis, kas kartu su faktu, jog priimant sprendimą dėl neatvykimo priežasčių svarbos yra reikšmingas iki šių aplinkybių buvęs proceso šalių ir jų atstovų elgesys, ir toliau skatins proceso šalis būtų procese sąžiningomis ir aktyviomis. Kita vertus, normoje įtvirtinta sąlyga, kad teismas privalo įvertinti „kitas svarbias“ aplinkybes taip pat neįneša daugiau aiškumo, o tik pabrėžia, kad kiekvienas nagrinėjamas atvejis yra individualus ir reikalaujantis išsamesnės analizės, atsiribojant nuo šablonų taikymo. Vis dėl to, ar tam būtina įtvirtinti deklaratyvaus pobūdžio sąlygą, jei jau pačioje normoje nurodoma, kad priežasčių pripažinimas svarbiomis yra išimtinė teismo ir teisėjo vidinio įsitikinimo, grįsto civilinio proceso principais ir byloje nustatytais aplinkybėmis, prerogatyva, ką jau iš tiesų yra konstatavęs ir LAT, teigdamas, kad teismas, taikydamas CPK 246 str. 2 d. normą, turi nustatyti, ar atsakovas (*proceso šalis*) neatvyko į teismo posėdį dėl svarbių priežasčių. Tai reiškia, kad teismas tam tikras priežastis įvertina pagal šį – svarbos – kriterijų. Įstatymo nuostata, kad jame išvardintos priežastys paprastai nelaikomos svarbiomis priežastimis, aiškintina taip, kad įvertinti tokias priežastis kitaip, t. y. pripažinti jas svarbiomis, teismas gali tik nustatęs tam tikras neįprastas, nepaprastas, išskirtines aplinkybes. Jų įvertinimas yra teismo prerogatyva (CPK 185 str.).⁶⁰

Pažymėtina ir tai, kad jei ankstesnėje ir vis dar galiojančioje straipsnio redakcijoje sąlygos, kad neatvykimas dėl ligos, atostogų, komandiruočių, šalies atstovo užimtumo kitose bylose paprastai nelaikomi svarbiomis priežastimis, įtvirtinimas iš dalies suponavo pakankamai griežtą įstatymo leidėjo poziciją dėl neatvykimo priežasčių ir tokiu būdu siekė apriboti proceso šalių piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis ir bylos vilkinimą apsunkinant naudojimosi neatvykimo dėl tam tikrų priežasčių pagrindimą, tai naujosios redakcijos atveju, galima teigti, iš dalies sušvelninama ši pozicija, nors įjungiamas ir kitas saugiklis – viską spręsti paliekama teismo, proceso vadovo valiai. Aišku, negalima teigti, kad įstatymo leidėjo pasirinkimas formuojant naują straipsnio dalies turinį skatina grįžimą prie liberalaus civilinio proceso modelio, mat išlieka socialinio civilinio proceso mokyklai būdingas teisėjo ir teismo vaidmens procese stiprinimas, tačiau taip pat atsakoma ir griežtesnės pozicijos aiškiai reglamentuojant neatvykimo priežasties bruožus ar konkrečiai įtvirtinant fundamentalius tokios priežasties svarbumo įvertinimo

⁶⁰Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2004 m. kovo 18 d. nutartis civilinėje byloje A. M. v. I. M., Nr.3K-3-173/2004.

kriterijus, tai paliekant nustatyti vadovaujantis susijusiomis teisės normomis, civilinio proceso principais. Toks straipsnio pakeitimas tik patvirtina taisyklę, kad visuomenėje labiau prigyja lengvesnis ir abstraktesnis, o ne griežtesnis reglamentavimas. Ir nors griežtesnio reglamentavimo įtvirtinimas, tikriausiai, sukeltų nemaža diskusijų dėl jau anksčiau aptarto šabloniškumo, tačiau ar tai, jog viskas paliekama teisėjo prerogatyvai netaps stimulu suinteresuotai proceso šaliai apeliuoti į teisėjo šališkumą, kai tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, liga bus pripažinta svarbia neatvykimo į posėdį priežastimi, o kitais ne? Ar paliekant neatvykimo priežasčių svarbos vertinimą išimtinai teisėjui ir tokiu būdu padidinus jo atsakomybės našta išliks reikšminga ta sąlyga, kad teismo sprendimas už akių gali būti peržiūretas, jei teisėjas netinkamai kvalifikavo neatvykimo priežastis, mat teisėjas, siekdamas sumažinti skundo (pareiškimo) galimybes bus linkęs daugiau ir dažniau naudotis savo teise pripažinti neatvykimo priežastis svarbiomis. Kita vertus, iš esmės, jei sumažės galimybės priimti teismo sprendimą už akių, daugės atvejų, kai bus išvengta formalaus įrodymų vertinimo ir nustatoma materialioji tiesa byloje, tiesa, proceso operatyvumo sąskaita. Žinoma, naujos straipsnio redakcijos taikymo perspektyvos ir probleminiai aspektai išryškės tik šiai redakcijai įsigaliojus, tačiau, tikėtina, kad susiformavusi teismų praktika, kurioje, be kita ko, pateikiamas ir neatvykimo priežasčių vertinimas, leis teismams priimti tinkamus sprendimus.

3.1.2. Sprendimo už akių peržiūrėjimas

Konstitucinis teismas, sprenddamas ar CPK straipsniai (jų dalys), įtvirtinantys atskirus sprendimo už akių priėmimo, kaip specifinio civilinio proceso teisės instituto aspektus, neprieštarauja Konstitucijai, yra pažymėjęs, kad iš Konstitucijos apskritai nekyla draudimas nustatyti tokį civilinio proceso teisinį reguliavimą, kad tais atvejais, kai proceso šalis savo valia nusišalina nuo dalyvavimo civilinės bylos nagrinėjime, atsisako bendradarbiauti nagrinėjant bylą, teismas turėtų įgaliojimus atitinkamą civilinę bylą nagrinėti bei sprendimą priimti ir nedalyvaujant savo valia nusišalinusiai, su teismu nebendradarbiaujančiai proceso šaliai. Priešingai, civilinis procesas turi būti įstatymo reglamentuojamas taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų vilkinti bylą nagrinėjimą, sprendimų priėmimą ir vykdymą, būtų užkirstas kelias civilinio proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis, nebūtų pažeistos *inter alia* proceso šalies, sąžiningai dalyvaujančios nagrinėjant civilinę bylą, teisės. Sprendimo už akių priėmimu kaip tik ir siekiama, be kitų tikslų, užkirsti kelią civilinio proceso vilkinimui ir neleisti proceso šalims piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Todėl toks institutas savaime nelaikytinas antikonstituciniu; juo siekiama konstituciškai pagrįstų tikslų. Kartu

pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas atitinkamus santykius, privalo paisyti Konstitucijos, *inter alia* konstitucinių teisinės valstybės, lygiateisiškumo, viešo ir teisingo bylos nagrinėjimo, teisėjų nešališkumo ir nepriklausomumo principų. Įstatymuose turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad jurisdikcinės ir kitos teisė taikančios institucijos būtų nepriklausomos, nešališkos, siektų nustatyti materialią tiesą byloje ir visus sprendimus priimtų tik teisės pagrindu, kad būtų paisoma asmens konstitucinės teisės į tinkamą teismo procesą, kildinamos iš *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo ir neatskiriamai su juo susijusios⁶¹. Nepaisant to, vertinant sprendimo už akių priėmimo instituto taikymą teisės teorijoje yra gan dažnai diskutuojama tokio sprendimo derėjimo su asmens teise būti išklaudyta ar proceso šalių lygybės principais, ypač tuo atžvilgiu, kad, remiantis LR CPK 285 str. 5 d., proceso šalis, kurios atžvilgiu priimamas sprendimas už akių, neturi teisės tokį sprendimą apskūsti nei apeliacine, ne kasacine tvarka, kai tuo tarpu procese buvusi aktyvi šalis turi visas galimybes pateikti apeliacinį skundą dėl jai priimto nepalankaus sprendimo. Vertindamas tokią situaciją profesorius V. Nekrošius teigia, kad kategoriškai nesinorėtų sutikti su šia pozicija dėl kelių priežasčių. Pirma, apeliacijos teisės suteikimas šaliai, kurios atžvilgiu yra priimtas sprendimas už akių, neturi jokios prasmės, kadangi teismas, priimdamas sprendimą už akių, net nevertino jos pateiktų įrodymų. Tuo tarpu atvykusios į teismo posėdį šalies įrodymai buvo, nors ir formaliai, tačiau vertinami, todėl ji gali ginčyti įrodymų vertinimo rezultatus. Kitaip tariant, atvykusi į teismo posėdį šalis gali apeliaciniu skundu suformuoti realų apeliacinio proceso dalyką. Be to, būtina atkreipti dėmesį, kad neatvykusi šalis gali pateikti prašymą prižiūrėti sprendimą už akių, o tai iš esmės pakeičia apeliacinio apskundimo galimybę⁶².

LR CPK 287 str. nustato, kad šalis, dėl kurios priimtas sprendimas už akių, turi teisę per dvidešimt dienų nuo šio sprendimo priėmimo dienos paduoti sprendimą už akių priėmusiam teismui pareiškimą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo. Pažymėtina, kad kaip ir sprendimo už akių institutas, sprendimo už akių peržiūrėjimo galimybė yra taip pat įtvirtinta Vokietijos CPK (338 str. įtvirtina proceso šalies teisę pateikti prieštaravimą dėl jos atžvilgiu priimto sprendimo už akių „*Einspruch*“), tačiau remiantis Vokietijos CPK 339 str. 1 d. asmeniui nustatomas ne 20 dienų, o dviejų savaičių terminas šiam prieštaravimui pateikti, skaičiuojant nuo sprendimo už akių įteikimo. Tokiu būdu užtikrinama, kad proceso šalis bus tinkamai informuota apie jos atžvilgiu priimtą

⁶¹Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Nr.35/03-11/06.

⁶²NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 79.

sprendimą ir galės laiku per protingą dviejų savaitių terminą prieštaravimą pateikti. Tuo tarpu LR CPK 287 str. 1 d. terminas pareiškimui dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo pradedamas skaičiuoti ne nuo pastarojo įteikimo pasyviajai proceso šaliai, tačiau nuo jo priėmimo dienos, be to nustatytas ir naikinamasis terminas, mat prašymas atnaujinti praleistą pareiškimo padavimo terminą negali būti paduotas, jeigu praėjo daugiau kaip trys mėnesiai nuo sprendimo už akių priėmimo dienos. Šiuo atveju LR CPK įtvirtintos sąlygos, susijusios su pareiškimo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo pateikimu, vertintinos kaip griežtesnės ir, manytina, labiau reprezentuojančios proceso operatyvumo principą. Kita vertus, tam tikros sąlygos susijusios su sprendimo už akių peržiūrėjimu su laiku švelnėjo (ne tiek turiniu, kiek sąlygų išpildymo privalomumo aspektu).

Pareiškime dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo būtina nurodyti svarbias priežastis, dėl kurių šalis neįvykdė savo procesinės pareigos laiku pateikti paruošiamuosius dokumentus arba atvykti į teismo paskirtą posėdį ir teismui iš anksto pranešti apie objektyvias kliūtis įgyvendinti procesinę pareigą būti aktyviai. Be to, pareiškime reikia nurodyti aplinkybes, galinčias turėti įtakos sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui. Nepakanka nurodyti aplinkybių ir įrodymų. Prie pareiškimo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo reikia pridėti jame numatytas aplinkybes patvirtinančius įrodymus⁶³. Tiesa, nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliojančioje 287 str. 3 d. redakcijoje, įtvirtinama dar viena sąlyga susijusi su kartu su pareiškimu dėl sprendimo už akių priėmimu pridedamų įrodymų pateikimu – nustatoma, kad kartu su pareiškimu turi būti pateikti visi šalies turimi įrodymai, susiję su byla, ir pareikšti prašymai teismui padėti išreikalauti turinčius bylai reikšmės įrodymus, kurių šalis pati negali gauti, tačiau teismas turi teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau ir dėl kurių vėlesnio pateikimo bus vilkinamas bylos nagrinėjimas⁶⁴. Tad iš dalies nors pareiškėjas, teikiantis prašymą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo, tenkina sąlygą dėl bylai reikšmingų įrodymų pateikimo, tačiau įstatymų leidėjas, siekdamas užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis ir išvengti proceso vilkinimo, pabrėžia proceso šalies pareigą pateikti bei pagrįsti svarbias priežastis, dėl kurių šie įrodymai negalėjo būti pateikti anksčiau, be to iškart apeliuojama į kitą šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo teisinius padarinius, jei pasitvirtins, kad šalis sąmoningai ir dėl savo kaltės laiku nepateikė įrodymus. Tačiau apie tai – vėliau, o tuo tarpu grįžtant prie sąlygų,

⁶³SIMAITIS, Rimantas. Sprendimas už akių Lietuvos civiliniame procese. Iš *Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje 2004 m. rugsėjo 16-19 d.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 44.

⁶⁴Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas, 42 str., *Teisės aktų registras*, 2016-11-17 (įsigalioja nuo 2017-07-01), Nr.26956.

kurioms esant gali būti tenkinamas proceso šalies pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo, būtina pažymėti, kad iki 2011 m. spalio 1 d. galiojusioje pirminėje 288 str. 4 d. redakcijoje buvo reglamentuojama, kad išnagrinėjęs pareiškimą, teismas naikina sprendimą už akių ir atnaujina bylos nagrinėjimą iš esmės, jeigu konstatuoja, kad šalis į teismo posėdį neatvyko dėl svarbių priežasčių, apie kurias negalėjo laiku pranešti teismui, ir jos pareiškimе nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo už akių teisėtumui ir pagrįstumui⁶⁵. T. y. sprendžiant klausimą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo tenkinimo privalėjo būti tenkinamos abi sąlygos, nepaisant to, kad, pavyzdžiui, įrodymai galimai turi esminės reikšmės teisingo sprendimo priėmimui, jei šalis dėl nesvarbių priežasčių jų nepateikia atvykusi į teismo posėdį, nėra pagrindo naikinti sprendimo už akių ir atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės. Tokio reglamentavimo problematiką analizavo Konstitucinis teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime Nr.35/03-11/06, konstatuodamas, kad pagal CPK 288 str. 4 d. (2002 m. vasario 28 d. redakcija), išnagrinėjęs pareiškimą dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo, teismas apskritai gali panaikinti už akių priimtą sprendimą ir atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės, tačiau tam jis turi, pirma, įvertinti proceso šalies neatvykimo į teismo posėdį, kuriame buvo priimtas sprendimas už akių, priežastis ir, antra, jas pripažinęs svarbiomis, įvertinti ir konstatuoti, jog pareiškimе dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo už akių teisėtumui ir pagrįstumui. Pažymėtina, kad teismas gali panaikinti už akių priimtą sprendimą ir atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės tik esant abiem minėtoms sąlygoms. Vadinasi, jeigu teismas pripažįsta proceso šalies neatvykimo į teismo posėdį, kuriame buvo priimtas sprendimas už akių, priežastis nesvarbiomis, tai net konstatavęs, kad pareiškimе dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, teismas neturi įgaliojimų atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės. Tame pačiame nutarime Konstitucinis teismas konstatavo, kad LR CPK 288 str. 4 d. (2002 m. vasario 28 d. redakcija) nustatyto teisiniu reguliavimu yra nepaisoma minėtų konstitucinių imperatyvų. Tokia teisinio reguliavimo spraga buvo ištaisyta, kai 2011 m. spalio 1 d. buvo pakeistas sprendimo už akių peržiūrėjimo reglamentavimas – CPK 288 str. 4 d. įtvirtintos dvi sąlygos, iš kurių nors vienai esant nustatytai, sprendimas už akių turi būti panaikinamas ir bylos nagrinėjamas atnaujinimas: 1) šalies pareiškimе nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo už akių teisėtumui ir pagrįstumui; 2) byloje negalėjo būti priimtas sprendimas už akių. Taigi pagal naująjį teisinį reguliavimą svarbių

⁶⁵Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 288 str. 4 d., *Valstybės žinios*, 2002-04-06 (2002-02-28 redakcija), Nr.36-1340.

priežasčių, dėl kurių šalis neatvyko į teismo posėdį, buvimas nėra viena sprendimo už akių panaikinimo sąlygų. Vis dėl to šalis, dėl kurios priimtas sprendimas už akių, teikdama pareiškimą dėl tokio sprendimo peržiūrėjimo, turi nurodyti svarbias neatvykimo į teismą priežastis ir pateikti jas patvirtinančius įrodymus (CPK 287 str. 2 d. 3 p.). Tokio reikalavimo įvykdymas yra reikšmingas dėl CPK 288 str. 7 d. nustatytų padarinių taikymo – jeigu teismas nustato, kad šalies pasyvumo priežastys, lėmusios sprendimo už akių priėmimą, buvo nesvarbios, panaikinus sprendimą už akių šaliai, dėl kurios priimtas sprendimas už akių, iš priešingos šalies negali būti priteistas žyminis mokestis už pareiškimo padavimą, ji gali gauti tik 50 proc. bylinėjimosi išlaidų atlyginimo, kuris priklausytų pagal CPK 93 str. 2 d., taip pat jai gali būti paskirta įstatymo nustatyto dydžio bauda⁶⁶.

Tačiau net ir tais atvejais, kai įstatymo leidėjas kryptingai keičia teisinį reguliavimą, siekdamas sudaryti proceso šalims didesnes galimybes įgyvendinant savo pažeistų teisių apsaugą ir lengviau pasiekti, kad jų atžvilgiu priimtas teismo sprendimas už akių būtų peržiūretas ir galbūt net panaikintas taip atnaujinant civilinės bylos nagrinėjimą iš esmės, šaliai tenka pareiga ir toliau būti aktyviai bei rūpintis proceso skatinimu, kadangi jai nevykdant šios pareigos, net ir panaikinus sprendimą už akių ir atnaujinus civilinės bylos nagrinėjimą, jos pastangos dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo gali nueiti per niek, mat remiantis šiuo metu galiojančia LR CPK 289 str. redakcija, jeigu teismas atnaujiną bylos nagrinėjimą iš esmės šio Kodekso 288 str. 4 d. numatytais pagrindais, jis turi teisę bendrais pagrindais priimti pakartotinį sprendimą už akių. Vis dėl to, atlikus nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliojančių LR CPK pakeitimų analizę, matyti, kad įstatymo leidėjas linkęs atsisakyti pakartotinio sprendimo už akių instituto, nepaisant to, kad pakartotinio sprendimo už akių priėmimas yra reglamentuojamas tokiose socialinio civilinio proceso mokyklos valstybėse kaip Vokietija: Vokietijos CPK (ZPO) 345 str. reglamentuoja pakartotinio (antrinio) sprendimo už akių – „*Zweites Versäumnisurteil*“ – priėmimą bei nustato, kad dėl jo negali būti pateiktas pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo. Remiantis nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliosiančia nauja LR CPK 289 str. redakcija, pakartotinio sprendimo už akių institutas eliminuojamas, nustatant, kad jeigu teismas atnaujiną bylos nagrinėjimą iš esmės šio Kodekso 288 st. 4 d. numatytais pagrindais, tačiau šalis, dėl kurios yra priimtas sprendimas už akių, į teismo posėdį neatvyksta be svarbių priežasčių, nors jai tinkamai pranešta apie posėdžio laiką ir vietą, teismas

⁶⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. liepos 3 d. nutartis, priimta civilinėje byloje AB DNB lizingas v. R. G., UAB „Gintarinė plunksna“, Nr.3K-3-349/2012.

atvykusios (ar procesinį dokumentą pateikusios) šalies prašymu išnagrinėja ieškinį pagal byloje esančią medžiagą ir priima sprendimą. Jeigu atvykusi (ar procesinį dokumentą pateikusi) šalis nepateikia prašymo išnagrinėti ieškinį pagal byloje esančią medžiagą, teismas turi teisę arba atidėti bylos nagrinėjimą, arba bylą išnagrinėti iš esmės pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles, arba, kai prašymo išnagrinėti ieškinį pagal byloje esančią medžiagą nepateikia atsakovas, palikti ieškinį nenagrinėtą⁶⁷. Manytina, kad toks teisinis reguliavimas yra logiškai pagrįstas, visų pirma dėl to, kad šiuo atveju atnaujintos nagrinėjamos bylos medžiaga, kurią sudarė iš esmės vienos iš proceso šalių pateikti reikalavimai ir juos pagrindžiantys įrodymai, tačiau ir prieštaravimo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo metu priešingos šalies pateikti reikalavimai, atsikirtimai ir juos pagrindžiantys įrodymai. Dėl šios priežasties teismas net ir tada, kai viena iš proceso šalių neatvyksta į posėdį, gali atlikti visų byloje esančių įrodymų tyrimą ir įvertinimą (nebe formalų) ir nustatyti materialiąją tiesą byloje.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą galime teigti, kad sprendimo už akių priėmimas yra viena iš priemonių, skatinančių proceso šalis rūpintis proceso skatinimu, atvykti į paskirtus teismo posėdžius ir aktyviai dalyvauti bylos nagrinėjime, be to, vadovaujantis Konstitucinio teismo suformuota pozicija, sprendimas už akių ne tik nepažeidžia šalies procesinės lygybės ir teisės būti išklaustyti principų, tačiau kartu sprendimo už akių priėmimo institutu siekiama sudaryti teisinės prielaidas civiliniame procese įgyvendinti *inter alia* ekonomiškumo ir koncentracijos principus. Aktualiausiu sprendimo už akių priėmimo ir peržiūrėjimo klausimu išlieka neatvykimo ir procesinių pareigų neįvykdymo priežasčių vertinimas pagal svarbos kriterijų. Taip pat, nors LR CPK įtvirtintas sprendimo už akių priėmimo ir jo peržiūrėjimo institutas turi nemažai panašumų su Vokietijos CPK, tačiau atsižvelgiant į nuo 2017 m. liepos 1 d. įsigaliosiančių LR CPK pakeitimų esmę, matoma, kad, pavyzdžiui, yra visiškai atsisakoma pakartotinio sprendimo už akių instituto, tokiu būdu šiek tiek nukrypsant nuo germaniškų civilinio proceso tradicijų, tačiau kartu formuojant logišką probleminių sričių sprendimą, sukuriant sąlygas teismui atlikti ne formalų, bet visų įrodymų vertinimą bei nustatyti materialiąją tiesą byloje.

⁶⁷Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas, 44 str., *Teisės aktų registras*, 2016-11-17 (įsigalioja nuo 2017-07-01), Nr.26956.

3.2. Teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus

Viena iš gana retai taikomų CPK nuostatų, kuri turėtų sudaryti geras sąlygas nevilkinti civilinių bylų nagrinėjimo, numatyta CPK 181 str. 2 d., kad teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu šie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, o vėliau pateikti – užvilkins bylos nagrinėjimą⁶⁸. Šiuo atveju akcentuojamos dvi aplinkybės, kurioms esant įmanomas teisės atsisakyti priimti įrodymus realizavimas. Pirmoji jų susijusi su tiesioginiu šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymu – proceso šalis būdama pasyvi laiku, kaip to reikalauja bylos nagrinėjimo eiga, sąmoningai arba dėl nerūpestingumo nepateikė procesui reikalingos informacijos. Antruoju atveju pagrindas atsiskaityti priimti pateiktus įrodymus jei tai užvilkins bylos nagrinėjimą, sietinas su proceso koncentracijos principo (kurio dalis yra šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu) ir operatyvumo principo pažeidimu. Profesorius Vytautas Nekrošius, pateikdamas teismo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus aiškinimą, teigia, kad tai turi būti vertinama kaip šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo padarinys bei priemonė, užtikrinanti proceso koncentruotumo principo įgyvendinimą, taip pat tai viena iš pačių efektyviausių (šalia sprendimo už akių) kovos su proceso vilkinimu priemonių⁶⁹.

Kita vertus, kaip jau minėta, naujų įrodymų priėmimo atsisakymas yra teismo teisė, bet ne pareiga, nepaisant to, kad priimant naujus įrodymus iš dalies yra pažeidžiama aktyviosios ir sąžiningos proceso šalies teisė į bylos išnagrinėjimą per protingą terminą, kurią, be kita ko, įtvirtina ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kurios 6 str. nustatyta, kad asmuo turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. Todėl sutiktina su Mykolo Riomerio universiteto doc. dr. Žilvino Terebeizos nuomone, kad turėtų būti atsisakyta vertinamojo pobūdžio sąvokų, sudarančių prielaidas pažeisti proceso koncentruotumo, ekonomiškumo principus, vartojimo, o tais atvejais, kai šalis per įstatymo ar teismo nustatytą terminą nepateikia įrodymų, teismui turėtų būti nustatyta pareiga, o ne teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, išskyrus atvejus, jeigu įrodymai negalėjo būti pateikti dėl objektyvių nuo šalies nepriklausančių priežasčių (nėra šalies kaltės)⁷⁰.

⁶⁸BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius. Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 55.

⁶⁹NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 80.

⁷⁰TEREBEIZA, Žilvinas. Įrodinėjimo našta ar pareiga. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, t. 2 (6), p. 307.

Vis dėl to, nors teismui nerealizavus teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus aktyviajai proceso šaliai gali kilti abejonių dėl teismo nešališkumo, kadangi galimai nepelnytai jos indėlis į pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimą sumenkinamas priimant įrodymus tos šalies, kuri procese buvo pasyvi, vis dar yra gana paprasta pateikti tam tikrus įrodymus jau teismo posėdžio metu tikintis, kad jie bus teismo priimti. Tokiu būdu teismo posėdis paprastai atidedamas, yra užvilkinamas visos bylos nagrinėjimas. Tik gana retai teismai pasielgia principingai ir, atsižvelgę į civilinio proceso tikslus, principus ir CPK nuostatas, atsisako priimti pavėluotai pateiktus įrodymus⁷¹. Tiesą sakant, vengimas taikyti atsisakymo priimti pavėluotai pateiktus įrodymus institutą yra būdingas ne tik Lietuvos, bet ir, pavyzdžiui, Slovėnijos civilinio proceso teisėje, kurioje nors ir pripažįstama šių teisinių priemonių efektyvumas, tačiau, siekdami pagrįsti nenorą jas taikyti, teismai apeliuoja į teisinio reglamentavimo spragas, teikdami, kad galiojantis teisinis reglamentavimas yra „neaiškus“, „nepakankamai apibrėžtas“, „nepatikimas ir nenuspėjamas“. Vis dėl to, manytina, kad pagrindinė vengimo taikyti šias procesines priemones priežastis yra tai, kad visuomenėje trūksta pasitikėjimo teisėjais ir apskritai teismine sistema, nepasitenkinimą teismo diskrecijai aktyviai demonstruoja politikai ir teisininkai, be to, jaučiamas ir pačių teisėjų pasitikėjimo savimi trūkumas⁷².

Remiantis LR CPK 256 str., teismas, baigiamųjų kalbų metu arba po jų iki sprendimo priėmimo pripažinęs, kad reikia nustatyti naujas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, arba ištirti naujus įrodymus, priima nutartį atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės. Tai suponuoja, kad realiai proceso šalis gali pateikti naujus, reikšmingus bylai įrodymus ne tik jau prasidėjus bylos nagrinėjimui teismo posėdyje, tačiau net ir nagrinėjimui einant į pabaigą. Be to, vėluojančiai pateikti įrodymus proceso šaliai įstatymo leidėjas suteikė „įrankius“, kuriais pasinaudojus teismas gali būti įpareigotas atlikti ne tik priimti pavėluotai pateiktus pateikiamus įrodymus, tačiau ir atlikti jų tyrimą. Tai – skundai. Pirmiausia tai atskirasis skundas, kuris gali būti pateikiamas tais atvejais, kai, pavyzdžiui, atmetamas proceso šalies pareiškimas dėl praleisto procesinio termino pateikti bylai reikšmingus įrodymus ar reikalingus procesinius dokumentus atnaujinimo (LR CPK 78 str. 6 d.). Tuo tarpu LR CPK 306 str. įtvirtina proceso šalies teisę pateikti apeliacinį skundą, kai pirmosios instancijos teismas atsisakė priimti jos pavėluotai pateiktus įrodymus, mat minimo straipsnio 1 d. 4 p. susijęs su tokio apeliacinio skundo turiniui

⁷¹BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 55.

⁷²GALIŠ, Aleš. A judge's power to disregard late facts and evidence and the goals of civil justice. Iš *Recent trends in economy and efficiency of civil procedure*: 2016 m. gegužės 9-10 d. konferencijos medžiaga, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 84.

keliu papildomu specifiniu reikalavimu – apeliaciniame skunde privalo būti nurodyta, kokios bylos aplinkybės patvirtina sprendimo ar jo dalies neteisėtumą ir nepagrįstumą, kokiais konkrečiais įrodymais ir teisiniais argumentais grindžiamos šios aplinkybės (apeliacinio skundo pagrindas), kokie motyvai pagrindžia naujų įrodymų pateikimo būtinybę. Tokių procesinių teisių įtvirtinimas, suprantama, pirmiausia turėtų užtikrinti asmens teisės į teisingą procesą įgyvendinimą, tačiau nesažiningai proceso šaliai tai yra terpė, kurioje formuojasi prielaidos proceso vilkinimui.

Net 42 proc. teisėjų apklausoje dalyvavusių pirmosios instancijos teisėjų teigė, kad teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus ir motyvus nėra veiksminga priemonė neleisti proceso vilkinti, o 42 proc. atsakė, kad tai yra veiksminga priemonė, neleidžianti vilkinti proceso, tačiau ja nesinaudojama arba yra sunku pasinaudoti. Be to, nemažai teisėjų ties šiuo klausimu parašė ir papildomų pastabų. Daugiausiai jie turėjo omenyje, kad dažniausiai atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus yra pagrindas teigti apeliacinį skundą, ir tada apeliacinės instancijos teismas panaikina pirmosios instancijos teismo sprendimą, nes neatskleista bylos esmė, ir priima tuos įrodymus. Iš pirmosios instancijos teisėjų atsakymų susidaro įspūdis, kad jie matytų atsisakymo priimti pavėluotai pateiktus įrodymus prasmę, tačiau baimindamiesi, kad bus panaikintas teismo sprendimas, verčiau apsisprendžia priimti tokius įrodymus ir kažkiek užvilkti bylos nagrinėjimą⁷³. Tam tikra prasme dėl aptariamų priežasčių iš dalies suprantamas toks teisėjų pasirinktas elgesio variantas, kai siekiant išnagrinėti bylą „iš pirmo karto“, t. y. išvengiant priimto sprendimo panaikinimo ir bylos gražinimo nagrinėti iš naujo, tai daroma proceso operatyvumo sąskaita. Tačiau tokiu būdu yra nusižengiama proceso koncentracijos principui, o proceso šalys išvengia atsakomybės už netinkamą pareigos rūpintis proceso skatinimu vykdymą ar apskritai nevykdymą, be to darant nuolaidas proceso taisykles pažeidžiančiai proceso šaliai kyla kitos, aktyviosios ir sąžiningai savo procesines teises bei pareigas įgyvendinančios, proceso šalies pasipiktinimas, o globaliau vertinant – visuomenės nepasitikėjimas teismais. Siekiant to išvengti teismas, priimdamas sprendimą ar įgyvendinti teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, privalo nustatyti tam tikrą aplinkybių buvimą, kurių nustatymas pagrindžia tokios teismo teisės realizavimo teisėtumą, kas iš esmės turėtų būti pagrindas atsisakyti tenkinti pareiškėjų skundus dėl teismo priimtų sprendimų. Be to, pažymėtina, kad teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus nėra tik Lietuvos

⁷³BRAZDEIKIS, A., *et. al. Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 55.

civilinio proceso teisės dalykas. Tiesą sakant, tokia teismo teisė įtvirtinta ir kitose valstybėse, kuriose vyrauja socialinio civilinio proceso mokykla, tame tarpe ir Vokietijoje ar Slovėnijoje.

Remiantis Vokietijos CPK 296 str. „*Zurückweisung verspäteten Vorbringens*“ 2 d. įtvirtinta nuostata, teismas gali atsisakyti priimti bet kokias įrodinėjimo ir gynybos priemones, jei jos nebuvo pateiktos per nustatytą terminą arba šalis neinformavo dėl negalėjimo laiku to padaryti, o teismas mano, kad šių priemonių priėmimas lems proceso vilkinimą ir, kad šias priemones yra vėluojama pateikti dėl pačios proceso šalies didelio nerūpestingumo. To paties straipsnio 3 d. nustato, kad tam tikrais atvejais, kai yra priešingos šalies sutikimas, ir kaltoji šalis nurodo svarbias vėlavimo priežastis, įrodinėjimo priemonės gali būti teismo priimanos. Be to pažymėtina, kad vėlavimas pateikti gynybos ir įrodinėjimo priemonėmis yra vertinamas kaip prieštaraujantis Vokietijos CPK 282 str. įtvirtintam šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turiniui.

Tuo tarpu Slovėnijos civilinio proceso teisėje atsisakymo priimti pavėluotai pateiktus įrodymus institutas buvo galutinai įtvirtintas tik 2008 metais reformavus 1999 metais priimtą CPK. Slovėnijos CPK 286 str. teigia, kad jei teismas buvo nustatęs šalims terminą pateikti pasirengimo dokumentus, naujus įrodymus ar pareiškimus ir šalys per nustatytą terminą to neatliko, pavėluotai pateikti dokumentai, nauji įrodymai ar pareiškimai gali būti priimti tik tuo atveju, jei teismas mano, kad jų priėmimas nevilkins sprendimo šioje byloje priėmimo ir šalys nurodo svarbias priežastis, pateisinančias vėlavimą⁷⁴.

Lietuvos civilinio proceso teisėje paprastai yra skiriamos kelios būtinos sąlygos, kurioms esant teismas įgyja teisę atsisakyti priimti įrodymus kaip pavėluotus. Be to, būtina atkreipti dėmesį, jog kalbama apie teismo teisę, bet jokiū būdu ne apie pareigą. Tam, kad teismas galėtų pagrįstai atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, turi būti konstatuotas keturių esminių sąlygų viseto išpildymas. Pirmiausia, teismas, atsisakantis priimti įrodymą, turi būti įgyvendinęs jam priklausančią išaiškinimo pareigą. Antra, šalis pateikianti įrodymą, turi būti neįgyvendinusi jai priklausančios pareigos rūpintis proceso skatinimu – viena iš pagrindinių šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu dalių, yra šalies pareiga laiku, kaip to reikalauja procesinė situacija, pateikti būtinus įrodymus ir argumentus byloje; šios pareigos tinkamas įgyvendinimas, be viso

⁷⁴ GALIŠ, Aleš. A judge's power to disregard late facts and evidence and the goals of civil justice. Iš *Recent trends in economy and efficiency of civil procedure*: 2016 m. gegužės 9-10 d. konferencijos medžiaga, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 82.

kito, yra tiesiogiai susijęs su teismo išaiškinimo pareiga; kitaip tariant, bet koku atveju bus laikoma, kad šalis tinkamai įgyvendino pareigą rūpintis proceso skatinimu, jeigu reikiamus įrodymus ir argumentus pateikė nedelsdama, po to, kai teismas, įgyvendindamas jam priklausančią išaiškinimo pareigą, pateikė atitinkamą pasiūlymą⁷⁵. Trečia būtina sąlyga teismui atsisakant priimti įrodymus yra tai, kad turi būti konstatuotas šalies kaltumo faktas, tai reiškia, kad proceso šalis pavėlavo pateikti konkrečius įrodymus ar kitą procesui reikšmingą medžiagą dėl jos pačios atsinaus dalyvavimo procese, t. y. jai netinkamai vykdant pareigą rūpintis proceso skatinimu, taip pat, kad įrodymų pateikimas laiku nebuvo išpildytas ne dėl svarbių, bet nuo proceso šalies valios priklausančių aplinkybių. Ketvirta sąlyga, lemianti teismo teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus yra tai, kad įrodymo priėmimas reikštų viso proceso esminį vilkinimą⁷⁶.

3.2.1. Teismo išaiškinimo pareiga

Tam, kad būtų galima įgyvendinti teismo teisę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, kaip minėta, visų pirma, turi būti nustatyta, kad teismas tinkamai realizavimo išaiškinimo pareigą. Tiesa, teismo išaiškinimo pareiga LR CPK nėra konkrečiai reglamentuojama, tačiau vienareikšmiškai numatyta teismo išaiškinimo pareiga yra būtina, siekiant, kad byla būtų išnagrinėta teisingai ir greitai. Šią teismo pareigą lemia CPK 7 ir 8 straipsniuose įtvirtinti proceso koncentruotumo, ekonomiškumo ir kooperacijos principai, pagal kuriuos, teismas privalo rūpintis, kad byla būtų išnagrinėta tinkamai ir greitai. Detalizuojama ši teismo pareiga CPK 159 ir 160 straipsniuose.⁷⁷ Pavyzdžiui, LR CPK 159 str. nustato, kad jeigu dalyvaujantis byloje asmuo žodinio bylos nagrinėjimo iš esmės metu nukrypsta nuo ieškinio, atsiliepiamo į ieškinį, paruošiamųjų procesinių dokumentų, teismo posėdžio pirmininkas atkreipia į tai šio asmens dėmesį. Šiuo atveju teismas atlieka išaiškinimo pareigą, reikalaujamas pateikti paaiškinimus, kaip tai susiję su nagrinėjama byla ir tai patvirtinančius įrodymus, užduodamas klausimus. Tuo tarpu LR CPK 161 str. įtvirtinta teismo teisė tam tikrais atvejais, kai teismo posėdžio pirmininkas ar kitas bylą nagrinėjantis teisėjas mano, kad šalis be atstovo pagalbos nesugeba (nesugebės) tinkamai ginti savo teisių, jis gali pasiūlyti šiems asmenims pasirūpinti, kad jiems būtų atstovaujama procese ir dėl to atidėti bylos nagrinėjimą. Tokiu būdu teismui įgyvendinus išaiškinimo pareigą ir šalims pasirūpinus atstovavimu ne tik

⁷⁵NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 81.

⁷⁶*Ibidem*, p. 80-81.

⁷⁷BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 34.

sudaromos sąlygos abiem proceso šalims vienodai stipriai pasiruošti konflikto nagrinėjimui, bet šalis taip pat įgyvendina ir savo pareigą rūpintis proceso skatinimu. Tiesa, atsižvelgiant į tai, kad civiliniame procese galioja dispozityvumo principas, teismui atlikus išaiškinimo pareigą dar nereiškia, kad šalis priims joms siūlomą elgesio variantą. Šaliai tinkamai įgyvendinant pareigą rūpintis proceso skatinimu bei aktyviai dalyvauti procese, ji prisiima atsakomybę už savo veiksmus, taip pat ir pareigą informuoti teismą dėl kokių priežasčių negalėjo atlikti jai priklausančių veiksmų, pavyzdžiui, iš anksto įspėti teismą ir kitus proceso dalyvius, kodėl negalės dalyvauti teismo posėdyje bei nurodyti svarias neatvykimo priežastis arba savo teises realizuoti pasirūpinant atstovavimu.

Taip pat norėtųsi pažymėti, kad teismas išaiškinimo pareigą, įgyvendina ir tais atvejais, kai, nustatydamas terminą konkrečių veiksmų atlikimui ar įpareigodamas šalis atlikti tam tikrus veiksmus, kartu nurodo ir šių reikalavimų neįvykdymo teisinės pasekmės. Pavyzdžiui, teismui priėmus nutartį dėl trūkumų šalinimo, kuriuo nustatytas ieškovui terminas pašalinti ieškinyje esančius trūkumus, teismas nurodo, kad to neatlikus, remiantis LR CPK 296 str. 2 d., ieškinyš gali būti paliktas nenagrinėtu.

Visiškai nėra būtina, kad teismas pasinaudotų visomis priemonėmis, siekdamas konstatuoti, kad „išaiškinimo pareiga“ įgyvendinta tinkamai. Vertinant tai, kaip teismas vykdė šią pareigą, iš bylos medžiagos turi būti aiškiai matoma, kad teismas proceso metu pasirinktomis įstatymo nurodytomis priemonėmis atkreipė šalies dėmesį į esmines bylos aplinkybes ir esamas jų išaiškinimo spragas bei nurodė jų pašalinimo galimybes. Visada teismas privalo ginčo šalims suteikti pakankamai laiko, kad jos galėtų įvertinti pateiktus pasiūlymus ir priimti savarankišką sprendimą⁷⁸.

Vis dėl to, kaip jau minėta, tai, kad teismas įvykdė savo išaiškinimo pareigą, tai dar nereiškia, kad šalis pasirinktą elgesio variantą. Todėl galime daryti išvadą, kad tik nuo pačios šalies ir tai, ar ji tinkamai įgyvendina jai nustatytą pareigą rūpintis proceso skatinimu, priklauso ar ji bus išgirsta, ar pasinaudos jai suteikta galimybe jaustis pilnaverte ir lygiateise civilinio proceso dalimi. Tačiau teismui įvykdžius aptariamą pareigą, jau yra patenkinama viena iš keturių sąlygų, lemiančių teismo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus realizavimo galimybę.

⁷⁸*Ibidem.*

3.2.2. Esminis viso proceso vilkinimas

Viena iš sąlygų, lemiančių teismo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus realizavimo galimybę, yra tai, kad įrodymų priėmimas reikštų esminį viso proceso vilkinimą, proceso koncentracijos ir operatyvumo principų pažeidimą. Proceso vilkinimas gali būti suprantamas kaip priešingi civilinio proceso principams aktyvūs veiksmai ar neveikimas, tam tikros kliūtys, lemiančios procesinio sprendimo priėmimo atidėjimą ir nepagrįstą pačios civilinės bylos nagrinėjimo proceso pristabdymą.

Sąvoka „visas procesas“ šiuo atveju reiškia, jog teismas turėtų vertinti tiek jau įvykusią, tiek likusią proceso dalį, t. y. visą laiko tarpą nuo civilinės bylos iškėlimo iki teismo sprendimo priėmimo konkrečioje teismo instancijoje⁷⁹. Pavyzdžiui, jei proceso šalis reikalauja priimti pavėluotai pateiktus naujus įrodymus prieš pat teisėjams išeinant į sprendimo priėmimo kambarį priimti galutinį sprendimą ar nutartį, t. y. toks reikalavimas pateikiamas baigiamųjų kalbų metu, vadinasi teismas, tenkinęs proceso šalies reikalavimą ir priėmęs pavėluotai pateiktus įrodymus, iš esmės turėtų visą procesą gražinti į pasirengimo bylos nagrinėjimui teismo posėdyje stadiją, kadangi, visų pirma, tokių įrodymų priėmimas reikalauja jo tyrimo ir vertinimo atsižvelgiant į kitas byloje nustatytas aplinkybes ir jau surinktą procesinę medžiagą, antra, priėmus vienos proceso šalies įrodymus, privalo būti sudarytos sąlygos priešingai proceso šaliai susipažinti su naujai paaikšėjusiomis aplinkybėmis ir pateikti atitinkamą poziciją. Esant tokiai situacijai susiduriama ne tik su proceso koncentracijos, operatyvumo ir ekonomiškumo principų pažeidimu, tačiau kartu tai yra ir aktyviosios, pareigą rūpintis proceso skatinimu įgyvendinančios proceso šalies interesų nepaisymas. Žinoma, jei, sakykime, prašymas dėl naujų įrodymų priėmimo tenkinamas, pavyzdžiui, parengiamojo teismo posėdžiu metu, to pasekmės, koncentracijos principo atžvilgiu, yra „mažiau skausmingos“, nes „visas procesas“ šiuo atveju apima sąlyginai nedidelį bylos nagrinėjimo laikotarpį.

Kita svarbi sąlyga yra ta, kad konkrečiu atveju turėtų būti konstatuotas esminis viso proceso vilkinimas. Pasak V. Mikelėno, esminis proceso vilkinimas turėtų būti vertinamas atsižvelgiant į tikėtiną proceso trukmę. Jeigu viso proceso trukmė tēra, pavyzdžiui, vienas mėnuo, pavėluotas įrodymų priėmimas, dėl kurio bylos nagrinėjimas gali užtrukti dešimt dienų, reikštų esminį bylos nagrinėjimo vilkinimą. Vien vilkinimo fakto konstatavimas, neatsižvelgiant į tai, kiek priėmus pavėluotai pateiktus įrodymus pailgėja bylos nagrinėjimo laikas – dešimčia minučių ar dviem mėnesiais, nesuderinamas

⁷⁹NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 81.

su socialinio civilinio proceso idėja. Toks aiškinimas sudaro sąlygas teismui savaip interpretuoti „vilkinimo“ sąvoką, prisidengiant „tikėtina civilinio proceso trukmė“ ir ne visais atvejais tinkamai pasinaudoti įstatymo suteikta teise atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Proceso įstatyme numatyta išimtis priimti pavėluotai pateiktus įrodymus dažnai gali tapti bendrąja taisykle⁸⁰. Tuo tarpu profesoriaus Vytauto Nekrošiaus teigimu, esmingumo bruožas neabejotinai negali būti apibrėžtas ir turėtų būti konstatuojamas kiekvienoje konkrečioje situacijoje atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes⁸¹. Sutiktina su tokia pozicija, visų pirma, dėl to, kad procesui vadovauja teismas, todėl jo prerogatyva turėtų būti ir vilkinimo masto (pobūdžio) įvertinimas, grindžiamas civilinio proceso principų įgyvendinimu. Be to, kaip ir minėta, kiekviena konkreti situacija reikalauja išsamios byloje nustatytų individualių, tik konkrečiam ginčui būdingų aplinkybių analizė. Vis dėl to, norėusi tikėti, kad teismas, sprenddamas klausimą ar proceso vilkinimas esminis ar ne, nenukryps nuo socialinio civilinio proceso mokyklos akcentuojamo proceso koncentracijos principo vertinimo. Tiesą sakant, tai aktualu ne tik tais atvejais, kai sprendžiamas klausimas dėl vilkinimo masto kvalifikavimo, kadangi apskritai – proceso vilkinimas yra priešprieša proceso koncentracijos principui ir šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu turiniui.

Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu apima ne tik šalies pareigą aktyviai dalyvauti bylos nagrinėjimo procese, tačiau ir laiku nurodyti teismui nagrinėjimui reikšmingas aplinkybes bei, ypač, laiku pateikti argumentus ir aplinkybes pagrindžiančius įrodymus. Tais atvejais, kai proceso šalis sąmoningai nevykdo šios pareigos ir įrodymus pateikia pavėluotai, teismui, priimant sprendimą dėl prašymo priimti pavėluotai pateiktus įrodymus tenkinimo, tenka pareiga ne tik įvertinti tokio prašymo pagrįstumą, bet ir tenkinančio sprendimo įtaką proceso koncentracijos principo įgyvendinimui bei aktyvios priešingos proceso šalies interesų gynimui. Vis dėl to, nepaisant to, kad tam tikrais atvejais teismai yra linkę tenkinti prašymus dėl pavėluotų įrodymų priėmimo siekiant išvengti galimybės, jog netenkinus tokio prašymo galiausiai apeliacinės instancijos teismas priims sprendimą panaikinti pirmosios instancijos sprendimą ir teks bylą nagrinėti iš naujo, manytina, kad teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus turėtų būti realizuojama visais atvejais, kai nustatytos šios teisės įgyvendinimą pagrindžiančios sąlygos. Laikytina, kad tokios teisės įgyvendinimas yra tikslingas šalies,

⁸⁰TEREBEIZA, Žilvinas. Įrodinėjimo našta ar pareiga. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, t. 2 (6), p. 307.

⁸¹NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 81.

nevykdančios pareigos rūpintis proceso skatinimu, atžvilgiu ir nepažeidžia jos teisės būti išklaustyta, nes visų pirma, teismas, prieš atsisakydamas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, jau buvo įdėjęs pastangas išaiškinti proceso šalims jų atliekamų ir neatliekamų procesinių veikslių svarbą ir įtaką nagrinėjant bylą bei pateikęs atitinkamus pasiūlymus, kurių pasinaudojimas priklauso tik nuo pačios šalies valios. Be to, dažnesnis tokios pagrįstos įstatymo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus taikymas, tikėtina, atliktų svarbią prevencinę funkciją, skatinančią šalis tinkamai įgyvendinti pareigą rūpintis proceso skatinimu ir slopinančią siekį piktnaudžiauti procesu.

3.2. Bauda

Atsižvelgiant į tai, ar tinkamai proceso šalys įgyvendina pareigą rūpintis proceso skatinimu, priklauso kaip greitai bus išnagrinėtas ginčas ir atkurta socialinė taika tarp bylos proceso šalių. Tuo tarpu, jei proceso šalys ignoruoja pareigą rūpintis proceso skatinimu, vengia bendradarbiauti tarpusavyje bei su teismu, procese elgiasi nesąžiningai ir manipuliuoja procesinėmis teisėmis taip vilkindamos ir apsunkindamos bylos nagrinėjimą bei pažeisdamos priešingos šalies teisę į tinkamą bylos išnagrinėjimą per trumpiausią protingą terminą, „įsijungia“ teisinių pasekmių taikymo mechanizmas. Žinoma, tinkamai ar ne šalys vykdo pareigą rūpintis proceso skatinimu, galutinai įvertina teismas. Pripažinęs, kad kuri nors ginčo šalis pažeidė šią pareigą, teismas turi teisę imtis tam tikrų procesinių priemonių – atsisakyti priimti šalių pateiktus įrodymus, priimti sprendimą už akių ar tam tikrais atvejais, konstatavęs šalies piktnaudžiavimą procesu, skirti šaliai baudą arba nukrypti nuo bendrųjų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo šalims taisyklių⁸².

Vis dėl to, baudos skyrimas kaip tinkamos šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu užtikrinimo priemonė nėra itin vertinama. Kai kurių civilinio proceso teisės korifėjų teigimu, vargu ar tai yra veiksmingiausia priemonė, padedanti užtikrinti tinkamą šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu ir proceso koncentruotumo principo įgyvendinimą. Svarbiausia yra tai, kad baudos paskyrimas dažniausiai nepašalina būtinumo atidėti bylos nagrinėjimą ir gali būti vertinamas tik kaip tam tikra prevencinė priemonė⁸³. Pavyzdžiui, remiantis LR CPK 207 str. jeigu dėl priežasčių, kurias teismas pripažįsta nesvarbiomis, per nustatytą terminą neįvykdytas teismo reikalavimas pateikti

⁸²BRAZDEIKIS, A., *et. al. Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 30.

⁸³NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, t. 51, p. 80.

daiktinį įrodymą ir nepranešta teismui apie tai, kad jo negalima pateikti, kaltiems asmenims gali būti skiriama iki 289 Eur bauda. Vis dėl to, kaip ir minėta, baudos paskyrimas neatleidžia nuo pareigos, šiuo atveju pareigos pateikti teismo reikalaujamą daiktą. Ir iš ties, procesiniu požiūriu baudos skyrimas neturi tiesioginės įtakos proceso šalių procesinėms teisėms ir pareigoms, kaip, pavyzdžiui, kai šalis nevykdo pareigos rūpintis proceso skatinimu ir laiku, kaip to reikalauja bylos nagrinėjimo eiga, nepateikia įrodymų, vėliau ji šios teisės netenka, arba kai šalis be svarbių priežasčių neatvyksta į teismo posėdį, teismas gali jos atžvilgiu priimti sprendimą už akių.

Vis dėl to, nereikėtų pamiršti, kad socialinio civilinio proceso atveju, pasak F. Kleino, procesas yra viešosios teisės dalis, kas savaime įpareigoja šalia privačių interesų gynimo rūpintis ir visuomenės interesų užtikrinimu⁸⁴, ko pasekoje baudos skyrimas piktnaudžiavimu procesu atvejais yra pagrįstas ir tikslingas. Teismo procesas yra viešoji valstybės paslauga, kurios išlaikymas didžiąja dalimi užgula visos visuomenės pečius. <...> Todėl bet koks piktnaudžiavimas procesu neišvengiamai konfliktuoja su visos visuomenės (viešuoju) interesu, nes daroma žala efektyviam teisingumo sistemos funkcionavimui.⁸⁵

Iš esmės, bauda už piktnaudžiavimą procesu atlieka tris pagrindines funkcijas: 1) prevencijos (kai siekiama užkirsti kelią galimam piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis ir nesąžiningam proceso šalies elgesiui), 2) nubaudo (asmuo realiai patiria finansinį nuostolį dėl savo neteisėtų veiksmų atlikimo ir privalo sumokėti tam tikrą pinigų sumą) ir 3) dalies visuomenės išlaidų, kurios dėl netinkamo procesinio elgesio yra be reikalo išiekuojamos, atlyginimo⁸⁶. Vis dėl to, tam tikrais atvejais galima būtų kalbėti apie dar vieną baudos atliekama funkciją – kompensaciją. Žinoma, galbūt tai tik simbolinė jos paskirtis, juolab, kad dažniausiai priešingos proceso šalies patiriamos išlaidos, susijusias su bylos nagrinėjimu, yra kur kas didesnės, nei skiriama „kompensacija“, tačiau, iš dalies tai turi ir tam tikrą moralinį aspektą – vien tai, kad priešinga šalis nubausta už tai, kad pažeidė „sąžiningo žaidimo taisykles“ ir yra priversta dalį savo biudžeto perleisti aponentui, suteikia tam tikrą satisfakciją.

Be to, pavyzdžiui, LR CPK 95 str. numatyta galimybė byloje dalyvaujančiam asmeniui ar jo atstovui tiek skirti baudą už piktnaudžiavimą (50 proc. iš jos gali būti skirta kitam byloje dalyvaujančiam ir nukentėjusiam asmeniui), tiek įpareigoti jį atlyginti su tuo

⁸⁴*Ibidem.*

⁸⁵BRAZDEIKIS, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 220.

⁸⁶*Ibidem*, p. 224.

susijusius nuostolius. CPK 95 str. minimos baudos dalis, ne mažesnė kaip 50 proc., visais atvejais turi būti skiriama valstybės naudai, pagrindinė jos paskirtis nubausti, o ne kompensuoti, todėl jos pagalba šalies patirtų bylinėjimosi išlaidų kompensavimas iš piktnaudžiavusio atstovo konceptualiai būtų ydingas. Tačiau vis dėlto reikia pažymėti, kad LAT išaiškino, kad bauda, taikant CPK 95 str. 2 d., gali būti paskirta atsižvelgiant į bylos aplinkybes tiek juridinio asmens atstovui – fiziniam asmeniui, kai piktnaudžiavimą lėmė jo asmeninis elgesys procese, tiek juridiniam asmeniui, kai piktnaudžiavimą lėmė jo naudai ir interesais arba kai piktnaudžiavimą lėmė juridinio asmens atliekama nepakankama priežiūra ir kontrolė, tiek fiziniam ir juridiniam asmeniui, jei yra pagrindas juos abu laikyti atsakingais už atliktus veiksmus. Kalbant apie aptariamą baudą taip pat svarbu paminėti, kad LAT konstatavo, jog bauda, kuri sumokama kito byloje dalyvaujančio asmens naudai, nėra besąlygiškai skirta to asmens nuostoliams padengti. Baudos skyrimas CPK 95 str., be kita ko, nustatytas ir atgrasyti nuo piktnaudžiavimo, kad būtų atlyginti kitos šalies neturtiniai praradimai, nes dėl piktnaudžiavimo patirtų nuostolių įrodinėjimas yra sudėtingas ir dėl to ne visada yra pakankama prevencinė priemonė nuo piktnaudžiavimo⁸⁷.

Atsižvelgiant į išdėstytą, darytina išvada, kad bauda kaip realus šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu vykdymo motyvatorius nėra itin efektyvus tuo atžvilgiu, jog ji neturi tiesioginės įtakos proceso šalių teisių ribojimui ar panaikinimui, taip pat jos skyrimas neišsprendžia procesinių veiksmų išpildymo klausimo. Tačiau bauda, atlikdama prevencinę ir kitas funkcijas netiesiogiai skatina proceso šalis elgtis procese atsakingai ir sąžiningai bei slopina proceso šalių siekį piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, be to tai viena iš šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymo pasekmių, kuri pabrėžia socialinio civilinio proceso mokyklai būdingą proceso šalių ginčo nagrinėjimo reikšmę visuomenei.

⁸⁷BRAZDEIKIS, A., *et. al. Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 44.

IŠVADOS

1. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu yra koncentracijos principo dalis, užtikrinanti greitesnį bylos nagrinėjimą bei atsakomybės už tinkamą proceso organizavimą tarp teismo ir šalių paskirstymą, kuri įgyvendinama šaliai laiku, kaip to reikalauja bylos nagrinėjimo eiga, pateikiant teismui reikalavimus, atsikirtimus bei juos pagrindžiančius įrodymus, atvykstant į paskirtus teismo posėdžius, o nesant galimybės to padaryti pačiai, pasirūpinant atstovavimu procese, taip pat nepiktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis ir kooperuojant tiek su kitais proceso dalyviais, tiek su teismu, ir už kurios nevykdymą ar netinkamą vykdymą gali būti taikomos teisinės pasekmės, tokios kaip sprendimo priėmimas už akių ar atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus.
2. Šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įsitvirtinimas civiliniame procese lėmė liberalių ir pamatinių dispozityvumo ir rungimosi principų dinamiškumo atsiskleidimą, sudarė prielaidas įsitvirtinti teisėjo vadovavimo procesui principui, taip pat yra tiesiogiai susijusi su kooperacijos principo įgyvendinimu, o proceso šalims nevykdant šios pareigos konstatuotinas draudimo piktnaudžiauti procesu principo pažeidimas.
3. Pagrindinės šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu įgyvendinimo priemonės, be atvykimo į teismo posėdžius ir nepiktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, yra galutinis reikalavimų suformavimas ir juos pagrindžiančių įrodymų pateikimas pasirengimo bylą nagrinėti teisme stadijoje ir, nesant galimybės pačiai aktyviai dalyvauti procese, pasirūpinti kompetentingu jos atstovavimu. Pagrindinės šių priemonių realizavimo kliūtys yra, pirmiausia, pačios proceso šalies pasyvumas, taip pat tai, kad teismai nėra linkę realizuoti teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, trečia – pirmenybės dispozityvumo principui teikimas kitų proceso principų atžvilgiu bei kooperacijos tarp proceso šalių ir teismo stoka, be to šalis turi ne pareigą, o tik teisę pasirūpinti atstovavimu, todėl nėra pakankamai teisinių priemonių priversti šaliai tai padaryti.
4. Pagrindinės šalies pareigos nevykdymo teisinės pasekmės yra sprendimo už akių priėmimas, teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, bauda. Taikant sprendimo už akių priėmimo institutą daugiausia klausimų kelia priešasčių, dėl kurių šalis neįvykdė pareigos skatinti procesą, pripažinimas svarbiomis, tačiau, pažymėtina, kad nuo 2017 m. liepos 1 d. atsisakoma konkretumo reglamentuojant šias priešastis ir nustatoma, kad šio klausimo

sprendimas yra teismo prerogatyva, be to nuo 2017 m. liepos 1 d. taip pat nelieka ir sprendimo už akių peržiūrėjimo instituto.

5. Nepaisant to, kad teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus iš esmės pripažintina kaip viena efektyviausių priemonių skatinančių šalis atsisakyti proceso vilkinimo, o teismas, prieš taikydamas šias pasekmes būna įvykdęs išaiškinimo pareigą ir pateikęs šalims atitinkamus siūlymus, teismai nėra linkę šios teisės realizuoti dėl to, kad tai, iš dalies, gali būti pagrindas apeliacinio skundo tenkinimui. Tuo tarpu baudos vertinimas kaip pareigos nevykdymo teisinė pasekmė yra sąlyginis, kadangi ji, pagrinde, atlieka tik prevencinę funkciją ir neturi jokios tiesioginės įtakos šalių procesinių teisių ribojimui.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr.33-1014;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr.37-1341;
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr.36-1340;
4. Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr.53-2042;
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas, *Teisės aktų registras*, 2016-11-17, Nr.26956;
6. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, *LTSR įstatymų sąvadas*, 1964;

Tarptautinės teisės aktai:

1. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Valstybės žinios*, 1995, Nr.40-987;

Užsienio valstybių teisės aktai:

1. Vokietijos civilinio proceso kodeksas (vok. *Zivilprozessordnung, ZPO*), 1877, RGBI. S. 83;

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Nr.35/03-11/06*;

Specialioji literatūra:

1. BRAZDEIKIS, A., et. al. *Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016;
2. BRAZDEIKIS, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011;
3. GALIŠ, Aleš. A judge's power to disregard late facts and evidence and the goals of civil justice. Iš *Recent trends in economy and efficiency of civil procedure*: 2013 m. gegužės 9-10 d. konferencijos medžiaga, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013;

4. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2003;
5. NEKROŠIUS, Vytautas. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002;
6. NEKROŠIUS, Vytautas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004;
7. SIMAITIS, Rimantas. Sprendimas už akių Lietuvos civiliniame procese. Iš *Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme reforma Baltijos jūros regiono valstybėse ir centrinėje Europoje 2004 m. rugsėjo 16-19 d.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005;
8. TEREBEIZA, Žilvinas. Įrodinėjimo našta ar pareiga. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, t. 2(6);
9. VALANČIUS, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras*. Pirmoji dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004;
10. VĖBRAITĖ, Vigita. Šalių sutaikymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 2008, t. 69;
11. VĖLYVIS, S.; VIŠINSKIS, V.; ŽALĖNIENĖ, I. Kuratoriaus dalyvavimas civiliniame procese (kai kurie teoriniai ir praktiniai aspektai). *Jurisprudencija, Mokslo darbai*, 2007, t. 3 (93);

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2004 m. kovo 18 d. nutartis civilinėje byloje A. M. v. I. M., Nr.3K-3-173/2004;
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2005 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje I. T. v. Šiaulių lopšelis-darželis „Trys nykštukai“, Nr.3K-3-314/2005;
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje pagal A. B. skundą, Nr.3K-3-406/2007;
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2010 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje V. M. v. N. M., R. M., Nr.3K-7-29/2010;
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2011 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje A. N. (A. N.) v. UAB „Radiolinija“, Nr.3K-3-64/2011;
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2012 m. liepos 3 d. nutartis civilinėje byloje AB DNB lizingas v. R. G., UAB „Gintarinė plunksna“, Nr.3K-3-349/2012;

7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje I. V. ir B. V. v. Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius, Nr.3K-3-372/2013;
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. UAB „General Financing“, Nr.3K-3-42/2014;
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2014 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje G. K. ir R. K. K. v. A. P., Nr.3K-3365/2014;
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2015 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje E. K. v. AB SEB bankas, Nr.3K-3-147-701/2015;
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. L. N., Nr.3K-3-16-706/2016;
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus kolegija. 2016 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje G. S. v. V. S., E. S., L. M., L. M., A. M., E. P. (E. P.), Nr.3K-3-337-421/2016;
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2017 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje N. G. (A. K. teisių perėmėja) v. S. G., V. G., G. (G.) G., M.(M.) G., A. E., L. E., N. K. ir R. P., Nr.3K-3-3-695/2017;

Lietuvos apeliacinio teismo praktika:

1. Lietuvos Apeliacinis Teismas. 2013 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Rekosta“ v. UAB „Kresko“, Nr.2-2074/2013;

Kauno apygardos teismo praktika:

1. Kauno apygardos teismas. 2016 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „EURASIA LOGISTICS“ v. UAB „MECHEL NEMUNAS“, Nr.e2S-123/260/2016.

Elektroniniai šaltiniai:

1. CADIET, L. *Introduction to French Civil Justice System and Civil Procedural Law* [interaktyvus]. Kyoto: Ritsumeikan University, 2010 [žiūrėta 2017-03-07]. Prieiga per internetą:<<http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr28/CADIET3.pdf>>;
2. KRAMER, Xandra E. *The Structure of Civil Proceedings and Why It Matters: Exploratory Observations on Future ELI-UNIDROIT European Rules of Civil Procedure* [interaktyvus]. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam, 2014 [žiūrėta 2017-04-13]. Prieiga per internetą:<https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2480052>.

3. Lietuvos teismų 2016 metų civilinių bylų nagrinėjimo pirmos instancijos teisme ataskaita, [interaktyvus, žiūrėta 2017-04-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.
4. MAŃKO, R. *Europeanisation of civil procedure. Towards common minimum standarts? In-depth analysis*. [interaktyvus]. European Parliamentary Research Service, 2015 [žiūrėta 2017-04-13]. Prieiga per internetą: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/559499/EPRS_IDA\(2015\)559499_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/559499/EPRS_IDA(2015)559499_EN.pdf)>.

Santrauka

Magistrinio darbo „Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu ir jos nevykdymo teisinės pasekmės“ pagrindinis tikslas – išanalizavus šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu formavimosi prielaidas ir sampratą, jos įgyvendinimo priemonės bei nevykdymo teisinės pasekmės, nustatyti šios pareigos įgyvendinimo probleminius aspektus, įvertinti jos santykį su civilinio proceso principais bei už šios pareigos nevykdymą taikomų sankcijų proporcingumą, tikslingumą. Tikslui pasiekti atlikta teisės aktų, teismų praktikos bei mokslinės literatūros analizė bei Lietuvos ir užsienio valstybių teisinio reglamentavimo lyginimas.

Darbą sudaro įvadas, trys dėstymo dalys ir išvados. Pirmoje dėstymo dalyje, analizuojant šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu sampratą ir jos formavimosi prielaidas bei santykį su civilinio proceso principais, konstatuota, kad nagrinėjama šalies pareiga yra koncentracijos principo dalis, tiesiogiai susijusi su kooperacijos ir proceso operatyvumo principų įgyvendinimu bei turėjusi įtakos rungimosi ir dispozityvumo principų lankstumo atsiskleidimui. Antroje dalyje aptariama šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu svarba pasirengimo bylą nagrinėti teisme stadijai, kai esant tinkamam nurodytos pareigos išpildymui, jos metu galutinai suformuojant reikalavimus ir užtikrinant, kad procesas vyks per atstovą, jei pati proceso šalis negalės atvykti į teismo posėdį, bylą bus galima išnagrinėti jau per pirmąjį teismo posėdį. Trečioje dalyje analizuojamas šalies pareigos nevykdymo pasekmių, t. y. sprendimo už akių priėmimo, teismo teisės atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus bei baudos efektyvumas, proporcingumas ir jų taikymo probleminiai aspektai, kartu skiriant dėmesį teismo prerogatyvai pripažinti neatvykimo į posėdį priežastis svarbiomis, jo išaiškinimo pareigos svarbą, sykiu apžvelgiant 2017-07-01 įsigaliosiančių CPK pakeitimų ir papildymų įtaką šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu ir jos nevykdymo teisinių pasekmių įgyvendinimui.

Summary

The main purpose of master's work „The party's duty to provide the encouragement of the procedure and the procedural consequences of a failure to carry out this duty“ is by making the analysis of its assumptions of formation and the concept as well as the measures for its implementation and the legal consequences of default, in order to set this obligations problematic aspects of implementation, to assess its relationship with the principles of civil procedure as well as the proportionality and the expedience of the sanctions applied. In order to achieve that objective case-law and the analysis of the scientific literature as well as Lithuanian and foreign comparison of legal regulation.

The work consists of an introduction, three parts and conclusion. The first parts in the analysis of the party's obligation to take care of the process of promoting the concept and the formation of the assumptions and the relationship with the civil procedure law, stated that the country concerned is the duty of the concentration principle part, directly related to the cooperation and the process of expediting implementation of the principles and have had an impact on the adversarial and party disposition principles of flexibility unfolding. The second part deals with the party's obligation to take care of the process of promoting the importance of preparation for a case to the court stage, when at the proper of the obligation fulfillment, during the final forming requirements and ensuring that the process will take place through a representative, if the same party will not be able to come to the hearing, the case will be investigated already at the first hearing. The third part analyzes the party's breach no consequences in terms of the default judgment making the court the right to refuse to accept delay in the evidence and the fine effectiveness, proportionality and their application problematic aspects, together with attention to the court's prerogative to recognize the absence from the meeting of the causes relevant to its interpretation of the obligation importance, at the same time 2017-07-01 reviewing the CCP into force of amendments and additions to influence the party's obligation to take care of the promotion and the implementation of the legal consequences of default.